Tusculum

2026

SOLIN-19

Nakladnik
Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika
Jure Šaban-Stanić

Glavni urednik
Marko Matijević

Uredništvo
Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražen Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak
Marko Grgić

Izrada UDK-a
Morana Perišić

Tisak
Tiskara Kovačić

Naklada
500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: Emerging Sources Citation Index (Web of Science Core Collection), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469
Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

19

Solin, 2026.

Sadržaj

7		**Pedeseta obljetnica Godine velikoga zavjeta**
9-28	Marko Trogrlić	**Duhovna poruka solinskoga slavlja 1976. O 50. obljetnici (1976. – 2026.)**
29-50	Josip Dukić	**Solinska proslava 1976. godine između sjećanja i zaborava**
51-76	Vinicije Lupis – Marko Matijević	**Likovna umjetnost nadahnuta Godinom velikoga zavjeta**
77		**Varia**
79-94	Dražen Maršić	**O neobičnim tragovima izrade višedijelnoga sjedećeg kipa iz Salone**
95-105	Nino Švonja	**Heksagonalni Jupiterov žrtvenik iz Salone**
107-115	Andreja Markovac – Jelena Mariani	**Zaštitno arheološko istraživanje dijela Sjeveroistočne salonitanske nekropole**
117-124	Ivan Matijević	**Neobjavljeni nadgrobni natpisi kod crkve sv. Petra i Mojsija u Solinu**
125-152	Ivan Alduk – Michael Ursinus	**Sixteenth century Ottoman Landmarks between Salona, Lončarić and Vranjic: A Centre of Medieval Croatian Statehood Revisited Half a Millennium Later**
153-167	Ana Torlak	**Venera *Genetrix* Thomasa Bradyja**
169-183	Mirko Jankov	**Između sjećanja i zaborava: o genezi dvaju napjeva Pučkih pivača Gospe od Otoka iz Solina**
185-191	Ivana Odža	**Poetika pričanja iz života na odabranim primjerima iz *Solinske kronike***
193-194		**U spomen na Ivana Grubišića (26. rujna 1945. – 8. studenoga 2025.)**
195-196		**Naputak suradnicima *Tusculuma***

Vinicije B. Lupis – Marko Matijević

Likovna umjetnost nadahnuta Godinom velikoga zavjeta

Vinicije B. Lupis
Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar
Područni centar Dubrovnik
Od Kaštela 11
HR, 20000 Dubrovnik
vinicije.lupis@pilar.hr

Marko Matijević
Stjepana Radića 7
HR, 21210 Solin
marko.matijevic@st.t-com.hr

Članak analizira umjetničku i kulturnu dimenziju proslave Godine velikoga zavjeta (1975. – 1976.), kojom je obilježeno trinaest stoljeća od prvih doticaja Hrvata sa Svetom Stolicom i tisućita obljetnica Gospina svetišta koje je podigla kraljica Jelena u Solinu. U središtu su pozornosti likovna ostvarenja nastala u tom kontekstu, koja su oblikovala važan segment hrvatske sakralne umjetnosti 20. stoljeća. Istražuju se idejni poticaji, okolnosti nastanka i ikonografski sadržaji djelâ Josipa Botterija Dinija, Vjekoslava Paraća, Zdenke Sertić, Bruna Bulića, Ivana Mirkovića, Krune Bošnjaka, Ivana Škunce, don Ante Škobalja, Petra Bulića, Martina Hegedušića, Ante Rape i Eugena Buktenice. Posebna se pažnja posvećuje ulozi solinskoga župnika don Tugomira Jovanovića u promicanju umjetničke obnove svetišta Gospe od Otoka te povezanosti Crkve s nacionalnom sviješću i vizualnom kulturom u razdoblju političkih ograničenja. Likovna djela nastala tijekom jubileja – vitraji, slike, kipovi i medalje – predstavljaju spoj duhovnosti, povijesne memorije i identitetskoga izraza potvrđujući trajnu snagu hrvatske sakralne tradicije i njezinu sposobnost prilagodbe suvremenome umjetničkom izrazu.

Ključne riječi: Godina velikoga zavjeta, sakralna umjetnost, slikarstvo i kiparstvo, crkva Gospe od Otoka, kraljica Jelena, Solin

UDK: 7.046.3:27(497.583 Solin)"1975/1976"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. travnja 2026.

Proslava trinaest stoljeća od prvih doticaja Hrvata sa Svetom Stolicom i tisućite obljetnice Gospina svetišta koje je na Otoku u Solinu podigla kraljica Jelena, održavano od rujna 1975. do rujna 1976. i nazvano Godinom velikoga zavjeta, osim duhovne obnove i potvrđivanja nacionalnoga identiteta obogatilo je i hrvatsku likovnu baštinu. Devetstota obljetnica krunidbe kralja Zvonimira u Solinu (1076. – 1976.) ostala je neobilježena, a sva je pozornost posvećena tisućitoj obljetnici smrti hrvatske kraljice Jelene. Međutim, još petnaestak godina prije te proslave solinski su svećenici – župnik don Ante Jurić[1] i don Lovre Katić[2] – razmišljali o umjetničkome označavanju povijesne dimenzije Gospina otoka. O tome don Ante Jurić piše: *Pitali smo se što učiniti u tim godinama terora nad našom Crkvom i narodom i nad svim što nam je bilo sveto. Pokušali smo učiniti nešto za neprijatelja nezapaženo, ali u sebi veoma vrijedno. U to vrijeme, naime, Solin i solinske ruševine nisu bile dovoljno valorizirane. Malo ih je ljudi posjećivalo. Stranci su dolazili razgledati starorimske i starokršćanske spomenike, za hrvatske nisu pokazivali interes jer za to nije bilo dovoljne propagande. Razmišljali smo kako zainteresirati i dovesti strane i domaće posjetitelje da vide važne spomenike i lokalitet Gospe od Otoka, te tako bolje upoznaju našu povijest. Odlučili smo se poslužiti ugledom kipara Ivana Meštrovića. Njega smo zamolili da izradi kip kraljice Jelene. Stranci bi dolazili radi djela Ivana Meštrovića, ali bi usput doznali i za našu kraljicu Jelenu i spoznali dio naše povijesti. Don Lovre je stupio u akciju. Pisao je Meštroviću i zamolio ga za izradu kipa. On je taj prijedlog i molbu prihvatio. Zatražio je od don Lovre da mu pošalje knjigu o kraljici Jeleni i još neke druge koje će ga nadahnjivati i pomoći mu da što vjernije izrazi lik kraljice i majke udovica i sirota. Nažalost, malo*

1 O don Anti Juriću: Ma. Matijević 2011, str. 121-122.
2 O don Lovri Katiću: S. Kovačić 2009.

poslije toga don Lovre je umro.[3] Ubrzo će, 1962., preminuti i Ivan Meštrović i taj plan nije ostvaren.

Pripreme za proslavu Godine velikoga zavjeta započele su sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća, a pokretač je bio župni upravitelj don Tugomir (Miro) Jovanović.[4] On je godine 1965. u crkvi postavio kopiju Jelenina sarkofaga, a o tome je u župnoj kronici zapisano: *Ove je godine naročito proslavljen blagdan zaštitnice naše župe – Gospe od Otoka. Budući da se približuje hiljadugodišnjica postojanja Jelenina svetišta na Gospinom otoku, naš župnik je odlučio da postavi spomen-sarkofag kraljici Jeleni. Do sada je u crkvi bila samo spomen-ploča s odljevom prednjeg dijela sarkofaga, točnije sa natpisom koji je pročitao don Frane Bulić. Ta ploča nije mnogo govorila posjetiocima crkve. Zato je g. župnik dao iskopati nišu u zidu i u nju je postavljen sarkofag u prirodnoj veličini, koji je otkriven na sam blagdan Male Gospe. Tu proslavu uzveličao je g. biskup Frane Franić. Služio je pontifikalnu sv. misu i održao lijepu propovijed*.[5] Franić je tada najavio lokalne pripreme za obilježavanje izgradnje Jelenine crkve, a njihov ustrajni provoditelj bio je župnik Jovanović.[6] Krajem šezdesetih godina započinje promidžba;[7] godine 1973. osnovan je Radni odbor za organizaciju tisućite obljetnice s pomoćnim biskupom Ivom Gugićem na čelu, a sljedeće godine i Vijeće za proslavu tisućite obljetnice prvoga hrvatskoga Gospina svetišta kraljice Jelene u Solinu, koje će djelovati pri Biskupskoj konferenciji.[8] Biskupi hrvatskoga govornog područja u listopadu 1975. donose Jubilarni proglas u kojemu, između ostaloga, potiču izradu zavjetnih uspomena, prigodnih slika i jubilarnih simbola te govore o izradi kopije najstarijega sačuvanoga Gospina lika:[9] *Potičemo i blagoslivljamo zamisao da se za ovu priliku na oltar najstarijeg hrvatskog svetišta postavi najstariji hrvatski poznati lik Majke Božje, onaj iz Biskupije kod Knina.*[10] Također su započele pripreme za znanstveni skup u organizaciji JAZU-a, a o svim aktivnostima bio je obaviješten i tadašnji politički vrh.[11]

U središtu pozornosti bio je kultni Gospin lik. S obzirom na to da on izvorno nije postojao, trebalo ga je osmisliti i izraditi. Iako se prvotno težilo suvremenome rješenju, od te se ideje odustalo jer Ivan Meštrović – autor Gospina kipa u memorijalnoj crkvi u Biskupiji – više nije bio među živima. Među tadašnjim kiparima voljnima stvarati sakralne motive očito se nije mogao pronaći nitko tko bi na sličan način osmislio novi kultni lik, pa se vrlo promišljeno posegnulo za rješenjem iz hrvatske srednjovjekovne arheološke baštine.

U skladu s biskupskim Jubilarnim proglasom, župnik Jovanović zatražio je od Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu gipsani odljev zabata koji bi se postavio u crkvu Gospe od Otoka.[12] Do danas ostaje dvojbeno tko je izradio taj muzejski odljev, kao i tko ga je doradio i vodio samu izradu. Autori su mišljenja da je to mogao biti kipar Kruno Bošnjak. On je, naime, pri izradi spomen-medalje *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* kombinirao Gospin pralik iz Biskupije (Mariju *Orans*) i figuralnu ornamentiku tranzene s istoga lokaliteta.[13] Ta se reducirana forma pojavila i na potvrdnici svete potvrde godine 1976. u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*. Također treba spomenuti da je kipar Ante Župić (1929. – 1974.), autor mozaika u crkvi Sv. Spasa u Ježeviću pored Vrlike nadahnutoga nacionalnom simbolikom,[14] u to vrijeme već bio pokojni, iako su

3 A. Jurić 2011, str. 237. Don Lovre Katić je umro 27. kolovoza 1961.

4 O don Miru Jovanoviću: Ma. Matijević 2011, str. 122. Jedan od autora ovoga teksta bio je svjedokom priče po kojoj je početkom sedamdesetih godina don Miro Jovanović o izradi kipa kraljice Jelene razgovarao s kiparom Vanjom Radaušom. Po istoj je priči Radauš izradio skicu spomenika. Skicu nismo pronašli u župnome arhivu, a priču nije moguće provjeriti, ali se ne smije ni zanemariti.

5 Župni arhiv Gospe od Otoka u Solinu, Župna kronika, str. 113.

6 D. Šimundža 1977, str. 25-26; 2019, str. 443-444.

7 U sklopu priprema u crkvenome se tisku objavljuju članci o solinskome svetištu, izdaju se prospekti, knjige i prigodne fotografije, a obnavlja se i crkvena unutrašnjost sukladno naputcima Drugoga vatikanskog koncila (sažeto o obnovi: M. Matijević 2011, str. 78-79).

8 D. Š[imundža] 1976, str 10; D. Šimundža 1977, str. 25-28, 28; 2019, str 443-444. Predsjednikom Vijeća bio je pomoćni splitsko-makarski biskup Ivo Gugić, potpredsjednikom Tugomir Jovanović, tajnikom Srećko Vuković, a članovima Ante Jurić, Živko Kustić, Josip Turčinović, Vjenceslav Glibotić, Ivon Ćuk i Ilija Vuletić.

9 Zabat oltarne pregrade iz Biskupije kod Knina sadrži najstariji Bogorodičin lik u Hrvatskoj (oko 1076. – 1078.). Prikazuje Bogorodicu *Orans* u plitkome reljefu s natpisom SALVE REGINA SALVE VIRGO. Opširnije o nalazu i literaturi: M. Katić, 2019, str. 381-396.

10 Jubilarni proglas 1975.

11 AKSA 1976, str. 14; l. Mi. 1976, str. 11: *Potkraj prošle godine 24. prosinca, »Slobodna Dalmacija« je donijela vijest da je JAZU pripremila nekoliko znanstvenih skupova u Splitu i Zagrebu u povodu 1000. obljetnice nastanka ploče i natpisa sa sarkofaga kraljice Jelene. Na čelu Odbora JAZU je akademik dr. Stjepan Gunjača, a njega sačinjavaju dr. Mate Suić, dr. Duje Rendić i dr. Ljubo Boban. Glavni dio proslave održat će se u matičnoj zgradi JAZU u Zagrebu, a zatim u novoj zgradi Instituta za nacionalnu arheologiju JAZU u Splitu.*

12 Župni arhiv Gospe od Otoka u Solinu, dopis Župnoga ureda Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika br. 109/76 od 1. travnja 1976.

13 Vidi dalje.

14 Crkva Svetoga Spasa u Ježeviću podignuta je godine 1969. Njezino je svetište krasio prikaz titulara, Krista Spasitelja, u mozaiku i željezu, rad kipara Ante Župića. Tijekom Domovinskoga rata, godine 1993., izvornu su građevinu u potpunosti srušili pobunjeni Srbi, nakon čega je na istome mjestu 2004. sagrađena današnja crkva. Usp. https://www.franjevci-split.hr/vrlika/ (12. 4. 2026.).

Slika 1
Gospa Velikoga Hrvatskoga Krsnog Zavjeta (snimio Zoran Alajbeg)

predlošci za crkvene potvrdnice iz 1976. bili izrazito bliski njegovu stiliziranom likovnom izričaju.[15]

Doskora je darovima vjernika u srebru i zlatu izrađena kopija zabata.[16] U procesiji je prinesena na zavjetni oltar tijekom završne proslave Godine velikoga zavjeta 12. rujna 1976.,[17] a nazvana je Gospom Velikoga Hrvatskoga Krsnog Zavjeta.[18] Po luku teče natpis TRINAEST STOLJEĆA KRŠĆANSTVA U HRVATA – TISUĆLJEĆE GOSPINA SVETIŠTA

15 Jubilarne diplome 1976, str. 16: *Kršćanska sadašnjost upravo je izdala jubilarne diplome za sve vjernike koji u godini »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata« primaju sakramente, krsta, prve pričesti, potvrde, vjenčanja. Diplome su na finom kartonu za umjetnički tisak sa stiliziranim likom kraljice Jelene i motivima sa starokršćanskih spomenika (…).*

16 Gospin lik 1976, str 11: *Ovih dana započeli su radovi za lijevanje najstarijeg Gospinog lika u plemenitoj kovini, prema želji naših biskupa. Riječ je o zabatu s likom Bogorodice iz katedrale u Biskupiji kod Knina iz XI. stoljeća, koji se sada nalazi u Muzeju hrvatskih starina u Splitu. Taj zabat s Gospinim likom, visine 109 cm, a širine u podnožju 103 cm, lijevat će se u umjetničkoj radionici u Zagrebu. Izabrani su plemeniti metali – zlato i srebro. Sam zabat s bogatom ornamentikom bit će u srebru, a Gospin lik u zlatu (…).* Kopija je izrađena je od srebrnoga i zlatnoga lima.

17 D. Šimundža 1977, str. 137, 151.

18 O štovanju Gospe Velikoga Hrvatskoga Krsnog Zavjeta vidi npr.: I. Tašev 2018. Darovima vjernika iz cijeloga naroda izrađeno je više kopija u srebru i zlatu. Marijanski promicatelj fra Kruno Vukušić dao je izraditi šest likova i darovao ih domu za hrvatske hodočasnike u Rimu, samostanu sv. Franje u Imotskome, svetištu Naše Gospe u Biskupiji kraj Knina, stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru, Hrvatskoj katoličkoj misiji u Stuttgartu i Vojnome ordinarijatu Republike Hrvatske. Gospa Velikoga Hrvatskoga Krsnog Zavjeta postala je zaštitnicom hrvatskih branitelja i Vojne biskupije. Za vjernike su se, pak, izrađivale male kopije Gospina pralika te se do danas mogu naći po zidovima kuća. Koncem sedamdesetih i osamdesetih godina Gospin pralik putovao je u veličanstvenim procesijama biskupa, svećenika i vjernika diljem Hrvatske. D. Hudelist (2017, str. 359-360) spominje i kopiju u hrvatskoj crkvi Gospe Velikoga Zavjeta u Blacktownu pored Sydneyja. Usp. i https://ofm.hr/lokacija/australija-blacktown-hrvatski-katolicki-centar-gospe-velikog-hrvatskog-zavjeta/ (21. 2. 2026.).

Slika 2
Jubilejska zastava (snimio Zoran Alajbeg)

KRALJICE JELENE U SOLINU. Poslije proslave postavljena je u crkvu Gospe od Otoka iznad oltarne menze (sl. 1).[19]

U povodu jubileja izrađene su i prigodne misnice; predstavljale su promišljeno oblikovan liturgijski artefakt s naglašenom ikonografskom i povijesnom simbolikom. Na prednjoj je strani slikovni prikaz dijela Jelenina epitafa s riječima *Helena mater*, a iznad njega je križ. Stražnja je strana obrubljena motivom hrvatskoga pletera, dok je u središnjemu dijelu vješto stilizirani križ u kombinaciji s kraljevskom krunom. Ispod tih elemenata prikazana je golubica kao univerzalni simbol mira, uz naznačen jubilejski vremenski raspon: 976. – 1976. Idejno rješenje jubilejskih misnica oblikovao je don Ivan Marijan Čagalj,[20] a izradile su ih redovnice družbe Kćeri Božje ljubavi iz Splita.[21] Čagalj je također osmislio oltar na kojemu je slavljena misa tijekom središnje proslave, a koji je ostao u uporabi i u kasnijim liturgijskim prigodama. Na njegovoj prednjoj strani isticao se dio natpisa *Helena*, čime se savršeno uklapao u širu ikonografiju i cjelokupni simbolički program jubilejske proslave.[22]

Isti je dio natpisa poslužio kao nadahnuće i za izradu jubilejske zastave, čija simbolika povezuje lik kraljice Jelene s marijanskom pobožnošću. Zastava je pravokutnoga oblika, a na njezinoj lijevoj trećini ističe se izduženo plavo slovo M, ukrašeno motivom pletera, preko kojega je apliciran dio spomenutoga natpisa. Iznad slova nalazi se zlatna kruna s križem, dok je na desnoj strani zastave ispisan tekst: 976. NAŠA / HRVATSKA KRALJICA / JELENA / SAGRADI SVETIŠTE / GOSPE OD OTOKA / U / SOLINU, čime se jasno naglašava povijesno i identitetsko značenje jubileja (sl. 2).

Biskupski Jubilarni proglas potaknuo je hrvatske umjetnike na izradu Gospina lika te drugih slika, kipova i amblema. Tom su se pozivu odazvali Josip Botteri Dini s vitrajima, Vjekoslav Parać sa slikom i medaljom, Zdenka Sertić s crtežom kraljice Jelene, Bruno Bulić s freskom, Ivan Mirković s Jeleninim poprsjem te Kruno Bošnjak i Ivan Škunca s

19 Tijekom zadnje obnove crkvene unutrašnjosti, godine 2021., premještena je na konzolu na južnome zidu. U sklopu te obnove zidovi su prebojani u »vatikansku« žutu i bijelu boju, a Gospin kip i kip Srca Isusova, koji su do tada stali na južnome zidu u blizini ulaza, premješteni su na južni odnosno sjeverni zid pored apside. Iz crkve je uklonjena i Paraćeva slika *Gradnja crkve na Otoku*, koja je stajala na sjevernome zidu (o slici dalje).

20 Više o Čaglju: V. Lozić 1993.

21 D. Šimundža 1977, sl. na str. 146; 2011, str. 222, bilj. 27. Ove se misnice koriste i danas.

22 V. Pavlinović 2011, str. 249.

medaljama. Kipove kraljice Jelene izradili su don Ante Škobalj, Petar Bulić i Martin Hegedušić. Ante Rapo autor je keramičkoga reljefa, dok je Eugen Buktenica izradio sliku.[23]

Josip Botteri Dini: Vitraji u crkvi Gospe od Otoka

Uoči proslave crkveni su prozori ukrašeni vitrajima na temu hrvatske srednjovjekovne povijesti i kršćanskih korijena, a izradio ih je slikar Josip Botteri Dini.[24]Ti radovi pripadaju autorovu opusu u kojemu se apstrakcija prožima s figuralnošću. Može se reći da je riječ o lirskoj apstrakciji koja zadržava figuraciju u specifičnoj eksploziji boja, pri čemu solinski ciklus svjesno priziva najstariji sloj francuskih srednjovjekovnih vitraja. Likovni izričaj vitraja sveden je na osnovne forme, a snažnim se koloritom dodatno naglašava ugođaj mistike.[25]

Prvi vitraj na sjevernome zidu prikazuje *Solinske mučenike*: svetoga Dujma (Duju), splitskoga zaštitnika, s mitrom na glavi i s modelom grada Splita u rukama, te svetoga Anastazija (Staša) s mlinskim kamenom oko vrata, simbolom njegova mučeništva. Obojica su bosonogi i u crvenome ruhu, a aureole i lučni završetak vitraja svjetloljubičaste su boje. Iza njih je prikaz Dobroga pastira s poznatoga salonitanskog sarkofaga.[26]

Na drugom vitraju prikazane su *Gospa od Otoka i kraljica Jelena*. Kao vladarica zakladnica, Jelena u rukama prinosi crkvu Bogorodici,[27] koja u naručju drži Krista s malenim crvenim križem u desnici. Taj središnji simbol potvrđuje mučenički put Spasitelja, ali i vjernoga puka predočenoga u liku hrvatske kraljice; ona kao da naslućuje buduće uništenje svoje mauzolejne crkve.[28]

Gospa je odjevena u svjetloplavu haljinu s modrim rupcem i zlatnom aureolom na žutoj pozadini, a pogled joj je usmjeren prema Isusu zaogrnutom u višebojnu odjeću. Na desnoj strani kompozicije nalazi se Jelena u modroj odori sa zlatnim obrubom i crvenim plaštom, dok joj glavu krasi kruna s istaknutim križem. Na lijevoj i desnoj strani prikazani su kameni ulomci s različitim ukrasima, a na jednome se ističe natpis: AVE / MA. Ispod je zabat neke građevine izrađen u crvenoj boji, a unutar njega, u plavome polju, raspelo je sa stiliziranim Korpusom. Na vrhu, po luku, teče natpis: A MARIJA / HELENA (sl. 3).

Umjetnik je sljedeći vitraj nazvao *Kalvarija s hrvatskim svecima i mučenicima*. Podno križa s Raspetim stoji Ozana Kotorska, a iza nje Augustin Kažotić (prepoznaje se po biskupskoj mitri) te Nikola Tavelić, Leopold Bogdan Mandić, Marko Križevčanin i Gracija iz Mula.

Na južnome je zidu vitraj *Krštenje Hrvata*. Biskup s crvenom mitrom i u svjetloljubičastom ruhu, pognut nadesno, iz posude izlijeva vodu po glavi novokrštenika koji je blago prignuo koljena i sklopio ruke u molitvi. On je u odjeći zelene boje. U daljini se iza njih, na desnoj strani, razabire prikaz crkvenoga pročelja.

Na istome je zidu i vitraj *Kralj Zvonimir*. Preko plave odjeće nosi crveni plašt sa zlatnim obrubom, na glavi mu je kruna s tri križa, u desnici žezlo, a u ljevici mač. Iza njega je crkveno pročelje, nalik onome na prethodnoj slici, a iznad njega Kristova glava koja podsjeća na otisak s Veronikina rupca. Lijevo i desno od kralja te iznad njega su ukrasi koji svojom izvedbom nalikuju na ulomke srednjovjekovnoga crkvenog namještaja: grede, dio tegurija, stup s kapitelom. U luku na vrhu stoji: ZVONIMIR.

Josip Botteri Dini poslije je kazao kako su to njegovi prvi vitraji i da su izrađeni na neuobičajen način: *O vitrajima i mozaicima na akademiji doista nismo učili ništa. (…) Tako sam i prve vitraje za solinsku crkvu Gospe od Otoka povodom jubileja Velikoga hrvatskoga krsnoga zavjeta 1976. morao napraviti u tehnici koju sam sam smislio*.[29] O tome je, na zamolbu autorâ ovoga članka, napisao:

Godine 1975. župnik don Tugomir Jovanović pozvao me da posjetim crkvu Gospe od Otoka u Solinu.[30] *Razgovarali smo o njezinu uređenju u očekivanju velikog jubileja 1300 godina kršćanstva u Hrvata i povezivanja sa Svetom*

23 Ovdje smo se zadržali samo na umjetnicima koji su u povodu Godine velikoga zavjeta svoja djela izradili do 1976. te su povezani sa svetištem Gospe od Otoka.

24 Josip Botteri Dini (1943.) jedan je od najistaknutijih hrvatskih akademskih slikara i suvremenih sakralnih umjetnika. Diplomirao je godine 1968. na zagrebačkoj Akademiji u klasi Miljenka Stančića. Tijekom bogate karijere djelovao je kao pedagog i ravnatelj prestižnih galerija u Bolu i Splitu, istodobno stvarajući golem opus koji uključuje brojne vitraje, grafičke mape i ilustracije knjiga. Izlagao je na više od 330 izložbi diljem svijeta. Za svoj je doprinos primio brojna priznanja. Živeći i radeći na relaciji Split – Bol – Zagreb, Botteri Dini ostaje trajno vjeran svome duhovnom nadahnuću i jedinstvenoj viziji sakralne umjetnosti. J. Depolo 1990, str. 195-206; S. Špoljarić 2023, str. 57-59.

25 Vitraji se spominju i njihove slike donose na više mjesta, npr. D. Šimundža 1977, omot, str. 6 i iza 48 (slika: *Gospa od Otoka i kraljica Jelena*), str. 8 (slika: *Kralj Zvonimir*); Josip Botteri Dini [1978], naslovna str. (sve slike), str. 18; J. Depolo 1990, str. 93 (slike: *Svet Dujam i sveti Staš / Solinski mučenici* i *Gospa od Otoka i kraljica Jelena*), str. 114; M. Matijević 2003, str. 38-40; 2011, str. 84-85.

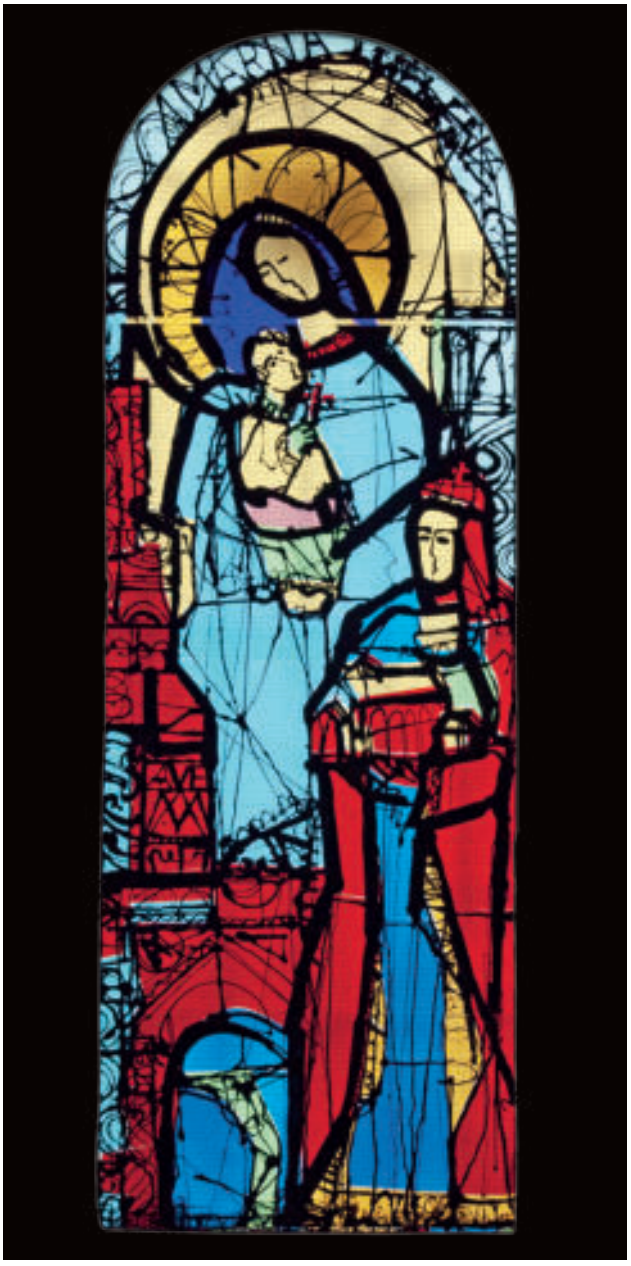
26 O sarkofagu: N. Cambi 1994. i tamo navedena literatura.

27 Model crkve obličjem podsjeća na rekonstruirani izgled crkve na Otoku, usp. E. Dyggve 1996, T. VI. 10. Na istome se mjestu donosi i tlocrt crkve.

28 O izgradnji i rušenju Jeleninih crkava na Otoku: A. Duplančić 1999; M. Matijević 2011, str. 65-72.

29 L. Tripalo 2024, str. 12.

30 Don Tugomir (Miro) Jovanović s Botterijem je razgovarao u svojstvu člana Vijeća za proslavu tisućobljetnice prvoga hrvatskoga Gospina svetišta kraljice Jelene u Solinu.

Slika 3
Josip Botteri Dini: Gospa od Otoka i kraljica Jelena (snimio Zoran Alajbeg)

Stolicom te 1000 godina crkava hrvatske kraljice Jelene. U ta davna vremena u Hrvatsku su došli benediktinci i donijeli nam predromaničku kršćansku kulturu. I danas imamo sačuvana brojna sakralna zdanja u Splitu i okolici, Trogiru, Omišu, Zadru itd. Poseban je likovni ures tih crkava troplet, uklesan u kamene pragove, oltarne pregrade itd. To su likovni elementi koji su me neprekidno nadahnjivali na nove varijante i slobodne interpretacije.

U dogovoru s naručiteljem don Mirom Jovanovićem, liturgičarom i povjesničarom umjetnosti fra Bernardinom Škuncom i don Antom Juricem, tada duhovnikom splitskoga sjemeništa (kasnije splitskim nadbiskupom), ostvario sam idejne skice za pet vitraja koje su prihvaćene. Sadržaji vitraja su dogovoreni između mene i spomenutih svećenika:

1. Solinski mučenici
2. Gospa od Otoka i kraljica Jelena
3. Kalvarija s hrvatskim svecima i mučenicima
4. Krštenje Hrvata
5. Hrvatski kralj Zvonimir.

Sve se ovo događalo u grču i napetosti i skoro u tajnosti. Postojao je strah od djelovanja tajnih službi, koje su nadzirale sve što se u Solinu tada zbivalo. Da ne bih bio o bilo čemu ispitivan, tijekom cijele izrade koja se odvila u Splitu, u Solin nisam dolazio dok vitraji nisu stavljeni na prozore.

Kad su utihnula slavlja, čuo sam dojmove, koji su bili izvrsni.

Vitrajno staklo u bojama dobiveno pečenjem na visokim temperaturama nabavio sam u Milanu i u putnim torbama ga prenio putujući autobusima. Ipak je bdio nad svime zagovor Gospe od Otoka. Vitraje sam radio sâm u posebnom načinu izrade, bez pečenja crteža i međusobnoga vezivanja stakala u boji. Nisam tada imao nikakav kontakt sa radionicama za vitraje. To su bila vremena neimaštine i izoliranosti od europskih središta. Crtež sam slikao na prozirnom pleksiglasu crnim akrilnim lakom u dva primjerka. Obojeno sam staklo lijepio u sendvič između dva pleksiglasa prozirnim silikonom. A sve zajedno ide između dva prozirna stakla.[31] *Ta tehnika, koja je doista inovativna, za te dimenzije je ipak nesigurna, tim više što se prozori u gornjoj zoni redovito otvaraju, a to kontinuirano dovodi do naginjanja, trzanja i pomicanja stakala.*[32]

Danas bi, nakon pola stoljeća, bilo neophodno ove vitraje izvesti u klasičnoj tehnici. To podrazumijeva korištenje stakala u boji koja nastaju pečenjem u specijalnim pećima na vrlo visokim temperaturama te je otporno na utjecaj svjetlosti, sunca, temperature. Nakon toga staklo se reže u željeni oblik i na njega nanosi patina i crtež. Zatim se takva stakla ponovno peku na visokoj temperaturi, a naneseni crtež i patina postaju njihov sastavni dio. Nakon toga stakla se međusobno povezuju olovnim H profilima. Na takav tradicionalni način, siguran za budućnost, kako se stoljećima

31 Takvu neuobičajenu tehniku »sendvič-vitraja« više nije ponavljao.
32 Prozori su se otvarali radi provjetravanja, a to je prouzročilo pomicanje stakala, što je danas vidljivo na vitrajima.

Slika 4
Unutrašnjost crkve Gospe od Otoka bila je obojena prema zamisli Vjekoslava Paraća (snimio Zoran Alajbeg)

rade vitraji, izradili bismo i vitraje u Gospi od Otoka u Solinu. Ovakva tehnička izvedbena preobrazba ne bi u vizualnom smislu mijenjala izgled vitraja. Strogo bi se zadržao crtež i odabir boja stakala, a postigli bi sigurnost i trajnost ovoga umjetničkog rada.

Jednom je bilo pokušaja da se s ovom preobrazbom započne, ali nije se mogao postići dogovor.[33] *Bilo je tada u gradu dobre volje za ostvarenje tog plana. Vjerujem da danas možemo ostvariti suglasje i ostvarenjem pothvata preobrazbe vitraja trajnom tradicionalnom tehnikom pridonijeti našem svetištu Gospe od Otoka u Solinu.*[34]

Vjekoslav Parać: Slika *Gradnja crkve na Otoku* i medalja s kraljičinim likom

Župna crkva Gospe od Otoka temeljito je obnovljena početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća sukladno odredbama Drugoga vatikanskog koncila,[35] a prema riječima tadašnjega župnika don Tugomira Jovanovića, kojih se još uvijek dobro sjeća jedan od autora ovoga priloga, u obnovi je svojim savjetima pomagao i slikar Vjekoslav Parać.[36] Iz župnikovih se riječi dalo zaključiti, a za to nema čvrste potvrde, da je on očekivao kako će Paraćev doprinos biti i veći – izrada freske,[37] ali je slikar

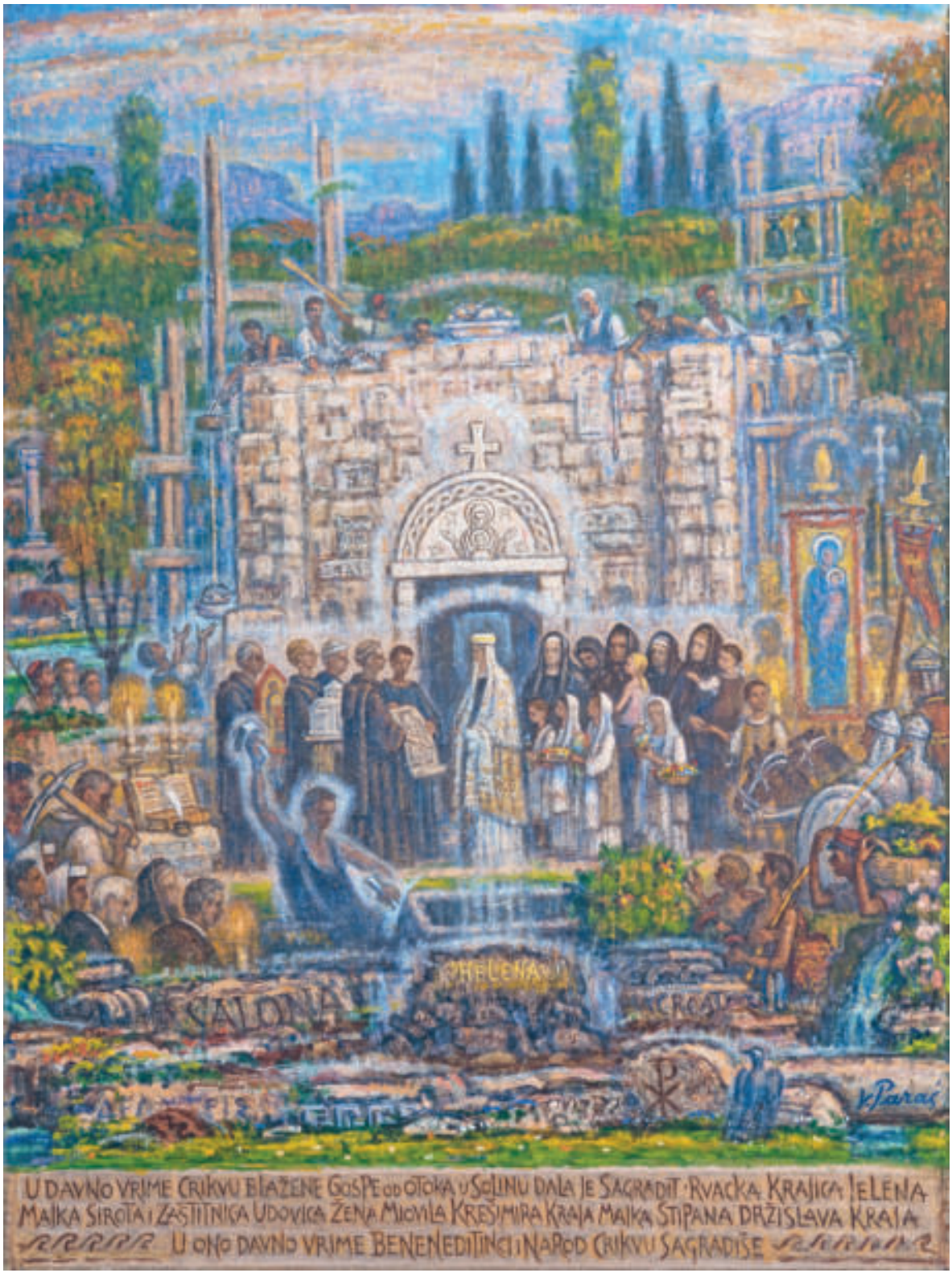
33 O tome je godine 2003. jednome od autora ovoga članka govorio Milan Ivanišević, svojedobni direktor splitskoga Zavoda za zaštitu spomenika kulture (1974. – 1979.) i ravnatelj Galerije umjetnina (1981. – 1998.), koji, prema vlastitim riječima, nije bio suglasan s Botterijevim prijedlogom.

34 Elektroničko pismo koje je Josip Botteri Dini uputio autorima ovoga članka 26. rujna 2025.

35 M. Matijević 2011, str. 78-79.

36 Vjekoslav Parać (1904. – 1986.) istaknuti je hrvatski slikar, školovan na zagrebačkoj Akademiji u klasi Ljube Babića te usavršen u Parizu na Sorbonni. Njegov je opus duboko nadahnut rodnim Solinom i dalmatinskim pejzažem, a vrhunac sakralnoga i monumentalnoga stvaralaštva ostvario je freskama u crkvi na Klisu. Bio je ravnatelj Galerije umjetnina u Splitu te dugogodišnji profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Kao redoviti član HAZU-a i dobitnik Nagrade *Vladimir Nazor* za životno djelo, ostao je upamćen kao majstor koji je pariška iskustva prožeo s autentičnim mediteranskim koloritom i poviješću. I. Zidić 2010, str. 219-255.

37 Župnika je na to vjerojatno poticala spoznaja da su susjedne župne crkve ukrašene freskama: vranjička Kljakovićevima (P. Senjanović 2009, str. 26-29, sl. na str. 95-96), a kliška Paraćevima (I. Zidić 2010, str. 152 i d., sl. na str. 168-169).

Slika 5
Vjekoslav Parać: Gradnja crkve na Otoku (snimio Zoran Alajbeg)

u to vrijeme bio sedamdesetogodišnjak te mu ne bi bilo lako prihvatiti se tako zahtjevna posla.[38] Njegov se doprinos prepoznaje u odabiru boja kojima je obojena crkvena unutrašnjost: zidovi bež bojom, strop svjetloplavom, polustupovi bijelom (sl. 4).[39] U isto vrijeme izrađivao je likovne kompozicije sa sakralnim temama iz života kraljice Jelene,[40] koje su vjerojatno bile pripremne slike za veću kompoziciju nazvanu *Gradnja crkve na Otoku*. Tu je sliku – ulje na platnu – dovršio 1975. i poklonio je crkvi. Smještena je tada na sjeverni zid. Prikazana je kraljica Jelena dok pohodi gradilište svoje crkve, a njoj ususret dolaze benediktinci donoseći tlocrt i model crkve[41] te ikonu Gospe s Djetetom. Slikar je ovdje ostavio svoj autoportret u liku posljednjega redovnika koji nosi ikonu. U kraljičinoj su pratnji djeca i žene – sirote i udovice[42] – te vojnici na konjima. U povorci se vidi ophodni križ i zastava s likom Bogorodice i Djeteta. Jedan od vojnika nosi zastavu, očito vojno obilježje. Istaknut je i lik klesara koji kleše kraljičin sarkofag na kojemu je naglašeno kraljičino ime. Prikazana je skupina starijih seljana te dječaci s ribičkim štapom, ribama i košarom grožđa. U polju su ulomci salonitanskih i starohrvatskih spomenika. U daljini, iza brijesta[43] i jablana, modre se Kozjak, Klis i Mosor. Na zidovima nedovršene crkve radnici još uvijek rade; na njezinu se pročelju vide antički spoliji. Unutar lunete iznad ulaznih vrata prikaz je Bogorodice raširenih ruku i Djeteta Isusa te natpis S̄T̄ (lijevo) M̄ (desno) i dvije prepletene vrpce. Po luku lunete teče pleter, a iznad nje je križ. Ispod slike je natpis: U DAVNO VRIME CRIKVU BLAŽENE GOSPE OD OTOKA U SOLINU DALA JE SAGRADIT RVACKA KRAJICA JELENA / MAJKA SIROTA I ZAŠTITNICA UDOVICA ŽENA MIOVILA KREŠIMIRA KRAJA MAJKA STIPANA DRŽISLAVA KRAJA / U ONO DAVNO VRIME BENENEDITINCI I NAROD CRIKVU SAGRADIŠE.[44] Autorov je potpis u donjemu desnom kutu: *V. Parać*, a dimenzije slike su 97 x 63 cm (sl. 5). Veći detalj ove slike tiskan je kao zidni kalendar za godinu 1976. u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*.[45]

Slika 6
Vjekoslav Parać: Kraljica Jelena ([Aukcija] 2021, kat. br. 152)

To nije bio prvi Paraćev »susret« s kraljicom Jelenom, a ni posljednji. On je izradio crteže za knjigu don Lovre Katića *Kraljica Jelena*, koja je godine 1935. izašla u izdanju Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima.[46] U prigodi solinske proslave jedan je njegov medaljerski rad izliven kao dio dvostrane medalje čiju je drugu stranu izradio Kruno Bošnjak.[47] Središnji je motiv polulik kraljice Jelene, koja drži model crkve.[48] Preko odjeće nosi plašt koji prekriva i glavu, a na glavi je kruna s križem. S njezine lijeve i desne strane je po jedna prepletena tropruta vrpca, natpis KRALJICA (lijevo) JELENA (desno) te ispod toga godine ispisane rimskim brojkama CMLXXVI (lijevo) M/CMLXXVI (desno). Na lijevoj oznaci broju L produžena je okomita hasta i dodana joj je vodoravna tvoreći križ s trokutastim

38 M. Matijević 2011, str. 79, bilj. 45.
39 Taj je Paraćev doprinos uništen tijekom zadnje obnove crkvene unutrašnjosti godine 2021., vidi bilj. 19.
40 D. Šimundža 1977, str. 29.
41 Vidi bilj. 27.
42 Jelena je na epitafu nazvana *majkom sirota i zaštitnicom udovica*.
43 Crkvu Gospe od Otoka Solinjani su donedavno nazivali i *Gospom u bristima*.
44 M. Ivanišević 1992, str. 242; M. Matijević 2003, str. 37; 2011, str. 83.
45 M. Ivanišević 1992, str. 243.
46 L. Katić 1935. Osim na naslovnoj stranici na kojoj je kraljica Jelena sa sedmero djece, u knjizi su slike: *Pustinjak razgovara s kraljicom Jelenom i kraljicom Margaritom na ruševinama Solina* (iza str. 8), *Na volujskim kolima sjedio je kralj i kraljica…* (iza str. 72), *Gradi se crkva Gospe od Otoka* (iza str. 88), *Ban nape luk i strijela zafijuknu. Djed hitro zaštiti kraljevića štitom…* (iza str. 137), *…Godimice sa svih strana dolazi narod kao u doba kraljice Jelene…* (iza str. 168). Ilustracije iz ove knjige spominje i M. Ivanišević 1992, str. 242.
47 Vidi dalje.
48 Vidi bilj. 27.

završetcima. Ispod su fragmenti Jelenina nadgrobnoga natpisa: VMV (lijevo)[49] HELENA (desno). Uz gornji rub teče tekst: GOSPA OD OTOKA SOLIN. Autorovi su inicijali dolje lijevo: VP (sl. 6). Medalja promjera 70 mm izlivena je u bronci,[50] a godine 1976. poklanjana je uzvanicima na proslavi te zaslužnim volonterima koji su pomagali u pripremi i održavanju proslave.

Zdenka Sertić: Crtež kraljice Jelene

Među umjetnicima koji su intenzivno surađivali s Katoličkom crkvom, često djelujući na tadašnjoj društvenoj margini, ističe se Zdenka Sertić,[51] hrvatska slikarica i etnografkinja. Školovana u klasi Ljube Babića, ova je vrsna autorica veći dio opusa posvetila hrvatskoj etnografiji i grafičkome dizajnu. Za katolički kalendar *Danica* iz godine 1976. izradila je seriju crteža, među kojima se izdvaja prikaz kraljice Jelene za mjesec svibanj (sl. 7).[52] Kraljica je prikazana kao zrela žena s krunom oblikovanom prema uzoru na reljef hrvatskoga vladara (Petra Krešimira Četvrtoga) iz splitske krstionice.[53] Na prvi pogled pomislio bi se na likovni predložak mozaika s likom carice Teodore iz ravenske crkve San Vitale, ali slikarica Sertić, kao vrsna umjetnica, posegnula je za otonijanskim suvremenim likovnim predlošcima. Radi se o jednostavnoj plošnoj stilizaciji odjeće bogate rimske matrone s kopčom na ramenu i tipičnom franačkom krunom, kakva je viđena unutar cijele skupine rukopisa: *Codexa Aureusa* iz Speyera, *Codexa Aureusa* iz Ecthernacha ili iz ahenskoga *Liutharova evanđelja* itd. Umjetnica je promišljeno posegnula u taj zapadni carski kanon bizantsko-germanskoga stila, pokazujući da razumije kulturološke rubnosti hrvatskoga etničkog prostora.[54] Njezin je crtež čvrst i jasan te odražava iznimnu stvaralačku snagu, pa zbog toga začuđuje što je ovakav rad ostao nedovoljno zapažen u tadašnjemu marginaliziranom katoličkom tisku.[55]

Slika 7
Zdenka Sertić: Kraljica Jelena (Danica 1976, str. 26)

Bruno Bulić: Freska *Kraljica Jelena, kralj Zvonimir s Baščanskom pločom i knez Višeslav – Pokrštavanje Hrvata*

Obljetnička godina 1976. bila je ujedno i godina svetoga Frane, što je Franjevačka provincija sv. Jeronima u Zadru obilježila na zanimljiv ikonografski način. Na otočiću Košljunu nalaze se kapelice Križnoga puta, a četrnaesta postaja – kapelica sv. Križa (u narodu poznata kao Sv. Jeruzalem) – oslikana je upravo u povodu tisućite obljetnice kraljice Jelene.

49 To je dio riječi *tvmvlo* s početka Jelenina nadgrobnoga natpisa: *[In hoc t]vmvlo*…

50 Fotografiju objavljuju D. Šimundža (1977, str. 23) i I. Mirnik (2005, str. 29, 43, kat. br. 27). Potonji pritom navodi samo Krunu Bošnjaka, autora jedne strane medalje. V. Zlamalik (1980, str. 205) spominje ovaj Paraćev uradak bez podrobnijega opisa, a ne donosi ga ni kasnije kada navodi samo četiri inačice njegove medalje *Naše more* (V. Zlamalik 1981, str. 65, kat. br. 214-217, T. XXII/95).

51 Zdenka Sertić (1899. – 1986.) usavršavala se u Berlinu i Parizu, a veći dio radnog vijeka provela je u Etnografskome muzeju u Zagrebu. Posebno se posvetila proučavanju narodnih nošnji, veza i čipke, prenoseći folklorne motive u profinjenu stilizaciju na plakatima, razglednicama i poštanskim markama. Autorica je brojnih stručnih radova iz područja etnologije, a njezine ilustracije u desetcima knjiga zadržale su autentičan izraz pučkoga umijeća. Više: https://www.enciklopedija.hr/clanak/sertic-zdenka (21. 4. 2026.).

52 Danica 1976, str. 26.

53 I. Fisković 2002.

54 J. Snyder 1998, str. 240-245.

55 Danica 1976., str. 17: *U kalendariju ovogodišnje Danice donijeti su crteži kraljice Jelene i hrvatskih narodnih vladara, što ih je izradila akad. slikarica prof. Zdenka Sertić. Ti su crteži objavljeni i u vrlo ukusno opremljenom »Džepnom kalendaru« što ga je Društvo ove godine prvi put objavio zajedno sa svojim već tradicionalnim zidnim kalendarom.* U više tiskovina pojavljuju se crteži kraljice Jelene, ali bez umjetničke vrijednosti.

Slika 8
Bruno Bulić: Kraljica Jelena, kralj Zvonimir s Baščanskom pločom i knez Višeslav (snimio Ivica Strčić)

Autor fresaka, slikar Bruno Bulić,[56] na desnome je zidu kapelice prikazao motive iz nacionalne povijesti: u središtu je kraljica Jelena, lijevo kralj Zvonimir, a desno knez Višeslav uz krstionicu i scenu pokrštavanja Hrvata (sl. 8). Ispred Zvonimira je Baščanska ploča, a ispred Višeslava ploča koja izgledom podsjeća na rekonstruirani Jelenin nadgrobni natpis. Obje su ploče u funkciji oltarne pregrade: na lijevoj je naznačen glagoljski tekst, a na desnoj umjesto epitafa stoji: JELENA BILA JE MAJKA KRALJEVSTVA / MAJKA SIROTA / I ZAŠTITNICA UDOVICA. / ZATO JOJ USPOMENA OSTAJE VJEČNA! / 976 – 1976.

Bulić je bio samozatajan umjetnik koji se nije priklanjao avangardnim strujanjima, već je osebujnim likovnim govorom dao značajan doprinos hrvatskom slikarstvu 20. stoljeća. Cijeli je život ostao vjeran figuralnom slikarstvu posebnoga poetskog duha, a košljunskim je ciklusom ponudio reminiscenciju na zidno slikarstvo ranorenesansnih »primitivaca«. Lik kraljice Jelene, koja u rukama nosi model svoje zavjetne crkve,[57] naslikan je skicozno i smješten u središte kompozicije. Gotovo narativno, poput stripa, kraljičin lik povezuje dva povijesna vladara iza oltarne pregrade u jednu neuobičajenu, ali dojmljivu cjelinu (sl. 8).[58]

56 Bruno Bulić (1903. – 1990.) školovao se na akademijama u Veneciji i Zagrebu, gdje je diplomirao u klasi Vladimira Becića. Kao dugogodišnji kustos Gliptoteke i restaurator JAZU-a, duboko je poznavao staro zidno slikarstvo, što je utjecalo na njegov kasniji sakralni opus. U slikarstvu je ostao dosljedan realist, prepoznatljiv po portretima djece i intimizmu mrtvih priroda u kojima je težio istinitosti prikaza. Premda samozatajan, s tek dvije samostalne izložbe, ostvario je plodan opus koji se odlikuje čvrstim crtežom i rafiniranom koloristićkom modulacijom, spajajući mjeru klasične tradicije s modernim senzibilitetom. V. Zlamalik 1989.

57 Vidi bilj. 27.

58 I. Reberski 2010, str. 121-122.

Slika 9
Ivan Mirković: Poprsje kraljice Jelene (snimio Zoran Alajbeg)

Ivan Mirković: Poprsje kraljice Jelene

Lik kraljice Jelene nadahnuo je i kipara Ivana Mirkovića,[59] koji je godine 1975. izradio njezino poprsje prikazavši je kao mladu ženu dubokih, vedrih očiju i koščatih obraza. Kraljica je odjevena u haljinu s naglašenim ovratnikom i plaštem čije krajeve povezuje ukrasna kopča, dok joj ravna kosa pada do ramena. Na glavi nosi kapu nalik kacigi s plitkom krunom ukrašenom troprutim pleterom i križevima (sl. 9).[60] Umjetniku je za ovaj lik pozirala Maja Jagoda Galić, rodom iz Širokoga Brijega.[61]

Mirković je poprsje oblikovao na tragu portreta svoje unuke Lucije (oko 1965.), rada koji se čistim volumenom i neopterećenošću forsiranom karakterizacijom izdvajao iz formalnoga realizma.[62] Visoki vrat, napućene usne i naglašene vjeđe prepoznatljivi su elementi njegove figuralizacije, vidljivi i na kraljičinu liku. Zanimljivo je da je ovo djelo nastalo u jeku umjetnikova intenzivnog rada na spomenicima NOB-a; taj mu je angažman očito pružio svojevrsno pokriće da se u vremenu nenaklonjenu sakralnim temama okuraži izraditi jedan od središnjih darova namijenjenih Svetome Ocu.[63] Tome je vjerojatno pridonijela i činjenica da je Kristijan Kreković, jedan od zasigurno najvećih hrvatskih slikara 20. stoljeća, u istom razdoblju slikao Bogorodicu za papu Pavla Šestoga,[64] kao i opće

59 Ivan Mirković (1893. – 1988.) bio je svestrani hrvatski kipar, slikar i karikaturist. Školovao se na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu kod Otakara Španiela, a umjetnički se formirao i pod utjecajem Vlaha Bukovca te Ivana Meštrovića. Većinu radnoga vijeka proveo je u Splitu kao pedagog, stvorivši golem opus od više tisuća djela u kojima je varirao od sakralnih i dalmatinskih motiva do socrealističkih spomenika rađenih po narudžbi. Njegov kiparski rad odlikuje se vrsnim portretima i studijama karaktera. I. Slade 2005, *pass.;* 2023.

60 D. Šimundža 1977, str. 21, 33, 152; M. Matijević 2003, str. 38; 2011, str. 83-84.

61 V. Karačić 1992, str. 7; I. Dugandžić 2004, str. 158-159.

62 G. Gamulin 1999, str. 217.

63 Isto, str. 218-221.

64 Usp. https://www.croatianhistory.net/etf/krekv.html (21. 4. 2026.).

omekšavanje represivnoga pristupa države prema Crkvi nakon uspostave diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom.

Odljevak poprsja u bronci, dimenzija 62,5 x 53,5 x 40 cm, prinesen je na zavjetni oltar na Gospinu otoku tijekom svečanoga bogoslužja 12. rujna 1976.,[65] a poslije toga smješten je u crkvu Gospe od Otoka pored ulaznih vrata. Međutim, nakon izgradnje nove crkve, posvećene Svetoj Obitelji, i djelomične obnove »stare« župne crkve poprsje je zbog sigurnosnih razloga premješteno u župni dvor.[66] Drugi je odljevak bio namijenjen papi Pavlu Šestome kao uzdarje za njegovo darivanje kaleža i ciborija solinskoj crkvi u povodu proslave Godine velikoga zavjeta,[67] a sukladno vatikanskome običaju da neke darove namijenjene papi prosljeđuju mjesnim Crkvama, dopuštamo mogućnost da je i taj odljevak ostao u Solinu. Naime, kroničar solinskih proslava Drago Šimundža izričito spominje dva odljevka: *Također su naručena dva odljeva umjetnički izrađenog lika kraljice Jelene, koji je izradio kipar Ivan Mirković; jedan se čuva u Memorijalnom muzeju,*[68] *drugi je namijenjen Papi*.[69] U dostupnoj literaturi i dokumentaciji u župnome arhivu nismo naišli na podatak da je taj dar dospio u Vatikan,[70] a našu pretpostavku potkrepljuje spoznaja da se u Solinu čuvaju dva poprsja. Drugo je trenutačno u Javnoj ustanovi u kulturi *Zvonimir*, a prikazano je na izložbi u toj ustanovi u povodu 130. godišnjice autorova rođenja.[71] Međutim, postoji još jedan odljevak; bio je u vlasništvu Maje Jagode Galić, a ona ga je darovala Franjevačkoj galeriji u Širokome Brijegu. Postavljen je 25. srpnja 1990. u predulazu u Galeriju.[72] Umanjena inačica, izrađena u gipsu i patinirana, nudila se hodočasnicima u svetištu Gospe od Otoka kao suvenir tijekom godine 1976.

Kruno Bošnjak: Medalje s Gospinim pralikom, Višeslavovim križem i kraljicom Jelenom

Kipar Kruno Bošnjak[73] pripada krugu hrvatskih umjetnika koji su u »nevremenima« imali hrabrosti javno stvarati za Crkvu; upravo je on svojim likovnim pečatom presudno obilježio obljetnicu kraljice Jelene oblikujući medalje, značke i idejno rješenje svečane bine. Iako je njegov opus prožet snažnom nacionalnom sastavnicom, Bošnjak mu ne pristupa kao romantični patriot, već u duhu postmoderne interpretacije. Iz Višeslavove krstionice izvlači motiv križa te ga pretvara u univerzalni simbol hrvatskih kršćanskih korijena, podarivši mu »auru suvremene epohe«.[74] Na temelju njegove medalje iz godine 1976. nastaju brojne inačice aplicirane na sakralne predmete i memorabilije – od ophodnih do zidnih križeva – što je bio prvi takav pothvat nakon Drugoga svjetskog rata. Bošnjak je tada iskazao građansku hrabrost i umjetničku zrelost, izdigavši obljetničku simboliku iznad prigodničarskoga provincijalizma. Svojim vrsnim metjeom, koji će kasnije kulminirati u ramskome ciklusu, osigurao je mjesto u samome vrhu hrvatskoga sakralnog kiparstva.

Autor je dviju medalja s motivom križa s Višeslavove krstionice. Taj je križ isklesan po sredini šesterostraničnoga krsnoga zdenca iz 9. stoljeća, naslonjen je na tordirani stupić, a ispunjen je troprutom pletenicom s »okom« u sredini i zavojnicama na završetcima krakova.[75] Na medaljama su križ i stupić »usađeni« u fragment Jelenina nadgrobnoga natpisa HELENA / MATER.[76] Na jednoj medalji, izlivenoj u bronci, promjera 135 mm, uz lijevi rub ide natpis SOLIN, a uz desni 976-1976. Lijevo uz podnožje križa je signatura KB, a desno godina 76 (sl. 10).[77] Postoji inačica izlivena u aluminiju, ali bez signature i godine. Na potonjoj je rub stražnje strane uzdignut i na vrhu ima rupicu

65 D. Šimundža 1977, str. 131, 152 (sa slikom prinošenja poprsja). Fotografija je objavljena i na prvoj stranici Glasa Koncila br. 19/339 (XV) od 19. rujna 1976.
66 Vidi bilj. 19.
67 D. Šimundža 1977, str. 33, 152; M. Matijević 2003, str. 38; 2011, str. 84.
68 Memorijalni muzej prostorija je u župnome dvoru u kojoj se čuvaju hodočasnički darovi Gospinu prasvetištu.
69 D. Šimundža 1977, str. 33
70 Autori koriste izraze *namijenjeno papi* (D. Šimundža 1977) i *darovano papi* (M. Matijević 2003; 2011). Međutim, I. Dugandžić (2004, str. 159, bilj. 254) bez navođenja izvora piše: *Prvo poprsje postavljeno je u Solinu, drugo u Vatikanu a treće u Š. Brijegu.*
71 I. Slade 2023, str. 9-10. Autorica sugerira da su četiri odljevka: po jedan u crkvi Gospe od Otoka i JUUK-u *Zvonimir* u Solinu te u Vatikanu i Širokome Brijegu.
72 V. Karačić 1992, str. 7; I. Dugandžić 2004, str. 158-159.
73 Kruno Bošnjak (1936.) diplomirao je kiparstvo na zagrebačkoj Akademiji u klasi Frane Kršinića, u čijoj je majstorskoj radionici nastavio usavršavanje. Veći dio radnoga vijeka proveo je kao redoviti profesor na istoj Akademiji, odgojivši generacije suvremenih kipara. Uz monumentalnu plastiku, ostvario je izniman doprinos u crtežu, grafici i medaljerstvu, često prožetom nacionalnom i sakralnom simbolikom. Za svoj umjetnički i pedagoški rad odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića, a u javnome je životu djelovao i kao zastupnik u Hrvatskome saboru. D. Horvatić 1989; I. Loinjak 2023.
74 K. Bošnjak 1992, str. 1-3.
75 A. Uglešić 2022, str. 29-35 i tamo navedeni izvori i literatura.
76 Višeslavov križ i fragment Jelenina epitafa motivi su kojima je bio ukrašen i oltar na središnjemu misnom slavlju na Gospinu otoku 12. rujna 1976. D. Šimundža 1977, str. 87.
77 V. Zlamalik 1980, str. 204, kat. br. 639; 1981, str. 78, kat. br. 602, T. XXXVI/163.

Slika 10
Kruno Bošnjak: Višeslavov križ i Helena mater
(snimio Ranko Crmarić)

Slika 11
Kruno Bošnjak: XIII stoljeća kršćanstva u Hrvata
(snimio Jakov Teklić)

kružnoga presjeka.[78] Na drugoj, izlivenoj u kositru s brončanom patinom, promjera 154 mm, uz rub je natpis XIII STOLJEĆA KRŠĆANSTVA U HRVATA, a središnji motiv je, kako rekosmo, identičan prethodnome. Pri njegovu podnožju je natpis SOLIN (lijevo) i 1976 (desno). Uz rub medalje lijevo je signatura KB, a desno godina 76. Na stražnjoj je strani ušica za vješanje (sl. 11).

Motiv s potonje medalje izrađen je u dvije inačice i u bronci: s ušicom na vrhu te s kopčom na poleđini. Obje su promjera 35 mm. Ponovljen je i na značkama: jedna je brončana, a tri plastične i to u zlatnoj, srebrnoj i brončanoj boji. Njihova je pločica promjera 20 mm.

Rad Krune Bošnjaka nalazi se i na reversu medalje s Paraćevom kraljicom Jelenom. Središnji prostor ispunjava prikaz zabata s likom Bogorodice iz Biskupije kod Knina, jednim od najstarijih Marijinih prikaza u Hrvatskoj.[79] Lijevo i desno od zabata Bošnjak postavlja reducirane simbole evanđelistâ s tranzena iz istoga lokaliteta. Kompoziciju upotpunjuju vodoravno položeni križevi čije se haste izvijaju uz bočne strane zabata, dok se na vrhu i dnu nalaze križevi jednakih krakova, dosljedno prateći starohrvatske uzore.

Ostaje enigma zašto Odbor za organizaciju proslave nije odabrao prikaz Bogorodice s Kristom (*Maestas Virginis*) s iste tranzene, koji je unatoč vjerojatnom minijaturnom predlošku ekspresivniji i monumentalniji. Izabran je lik Bogorodice Moliteljice (*Orans*), posve bizantiniziran i bez Kristova prikaza, što je možda uvjetovala jednostavnost izrade ili tadašnja razina restauracije nalaza.[80] Dok su ostali dijelovi oltarne ograde iz Biskupije plastički izražajni, lik Marije urezan je u plitkoreljefnu plohu, no majstorska plastičnost njezina dlana uspješno naglašava prepoznatljivu gestu molitve unutar strogoga frontalnog kanona. Uz rub medalje teče natpis TRINAEST STOLJEĆA KRŠĆANSTVA U HRVATA; dolje lijevo je signatura KB, a desno godina 76. Medalja je promjera 70 mm i izlivena u bronci (sl. 12).[81] Postoji i posrebrena inačica ove medalje.[82]

Ovaj se motiv ponavlja na jednoj strani medalje promjera 30 mm, kovane u srebru. Na njezinoj je drugoj strani prikazana kraljica Jelena koja stoji ravno, odjevena u

78 Sliku donosi D. Šimundža 1977, str. 182.
79 Vidi bilj. 9.
80 M. Jurković 1998, str. 69.
81 D. Šimundža 1977, str. 7; V. Zlamalik 1981, str. 78, kat. br. 603, T. XXXVII/164; I. Mirnik 2005, str. 29, 43, kat. br. 27. Zlamalik navodi da je medalja dvostrana (*zweiseitig*), ali ne spominje drugu stranu (usp. bilj. 48).
82 [Aukcija] 2026, kat. br. 277.

Slika 12
Kruno Bošnjak: Gospin pralik
([Aukcija] 2021, kat. br. 152)

Slika 13
Kruno Bošnjak: Kraljica Jelena
(snimio Ljubo Gamulin)

široku haljinu preko koje nosi plašt, s prsnim križem. Na glavi ima kratki veo nad kojim se uzdiže kruna s tri križa. U lijevoj ruci drži model svoje crkve na Otoku,[83] a desnicom blagoslivlja klečeću ženu prekrivene glave i sklopljenih ruku. Uz gornji rub teče natpis KRALJICA JELENA · GOSPA OD OTOKA, a lijevo u polju stoji SOLIN / 976 / 1976.[84] Potonji je motiv reducirani prikaz medalje od terakote.[85]

Inačica ove dvostrane medalje izlivena je i u bronci s ušicom i prstenčićem te je zlatno patinirana (sl. 13).[86] Oba su motiva prenesena i na dvije jednostrane koštane plakete dimenzija 39 × 35 mm, pri čemu središnji prikaz ima promjer 23 mm.[87] Iz iste radionice potječu i dvije jednostrane koštane medalje, svaka promjera 28 mm, s reprodukcijama radova s dvostrane medalje autorâ Krune Bošnjaka i Vjekoslava Paraća. Na koštanim primjercima središnji prizori oblikovani su u plitkome reljefu, dok su ostali dekorativni elementi naznačeni graviranjem.

Umjetnici amateri i hrvatski naivni umjetnici: Interpretacije lika kraljice Jelene

Godina velikoga zavjeta potaknula je i **Ivana Škuncu**[88] na izradu medalja s motivima kraljice Jelene i Gospe od Otoka. Njegova ostvarenja, međutim, skromnih su likovnih dosega te variraju od infantilne stilizacije do nevješta prenošenja predložaka. Na prvoj medalji, jednostranoj, u reljefu je prikaz kraljice Jelene, što je naznačeno i natpisom koji okružuje lik: HRVATSKA KRALJICA JELENA. Ona je prikazana frontalno, s naglašenim očima, nosom i usnama, dok su crte lica jednostavno i stilizirano oblikovane. Na glavi joj je kruna s križevima; čeoni se jasno razaznaje, a dva bočna su u profilu. Kosa je duga i ravna, spuštena niz ramena. Odjevena je u haljinu s geometrijskim i ornamentalnim ukrasima, a ovratnik je ukrašen dvoprutim pleterom. U pozadini je povijesni hrvatski grb; s njegove lijeve strane odozgo prema dolje je godina 976, a s desne

83 Vidi bilj. 27.
84 V. Zlamalik 1980, str. 205, kat. br. 640.
85 Medalja je u autorovu vlasništvu, a o njoj nemamo drugih podataka.
86 I. Mirnik 2005, str. 44, kat. br. 28. Autor navodi da je promjer medalje 21 mm.
87 V. Zlamalik 1980, str. 205, kat. br. 641. Autor navodi samo podatke o plaketi s likom kraljice Jelene i klečeće žene. Fotografija nije objavljena, a mi nismo imali priliku vidjeti tu plaketu. Druga koštana plaketa, kao i koštane medalje koje se spominju u nastavku teksta, nalaze se u vlasništvu Marka Šarinića iz Zagreba, kojemu zahvaljujemo na ustupljenim podatcima.
88 O Ivanu Škunci zna se vrlo malo. Rođen 1940. u Novalji, živio je u Zagrebu i radio u Radionici primijenjenih umjetnosti. Autor je medalja sa širokim rasponom motiva: od religijskih tema, lokalnih obljetnica, arhitektonskih prikaza do portreta povijesnih i kulturnih ličnosti. Umro je 2017. u Zagrebu, gdje je i pokopan. Na ovim podatcima zahvaljujemo Lidiji Šuljić iz Novalje, Vjekoslavu Krambergeru iz Požege te Ivanu Mirniku iz Zagreba.

Slika 14
Ivan Škunca: Kraljica Jelena ([Aukcija] 2023, kat. br. 393)

Slika 15
Ivan Škunca: Kraljica Jelena ([Aukcija] 2021, kat. br. 182)

1976. Signature nema. Medalja je izlivena u mesingu, promjera je 69 mm (sl. 14).

Isti je motiv ponovljen na medalji s ušicom i karičicom, ali mu je dolje desno dodan autorov monogram IŠ, izveden tako da je unutar slova S urezano slovo I koje ga visinom neznatno nadmašuje tvoreći tako dijakritičku oznaku. Medalja je promjera 35 mm, a zabilježeni su primjerci izliveni u bronci i u zlatno obojenoj plastici. Napravljena je i brončana značka, ali je bez signature i pletera na ovratniku. Njezina je pločica promjera 20 mm.

Na drugoj Škuncinoj medalji, dvostranoj, s prednje je strane lik kraljice Jelene prikazane frontalno. Lice je zaobljeno, s jasno urezanim očima, nosom i ustima, a na glavi je visoka i široka kruna s nizom okruglih ukrasa na prednjemu pojasu. Gornji rub krune ima blago zaobljene zupce. Kraljica nosi dugi veo koji pada s vrha glave i obavija ramena, a odjevena je u nabranu tuniku ili plašt. Na prsima je broš kružnoga oblika, koji drži tkaninu zajedno. Ispod njega je autorov monogram IŠ. Lijevo od Jelene je godina 976, a desno 1976. Gornjim dijelom ruba medalje teče tropruti pleter, a donjim natpis KRALJICA JELENA (sl. 15). Postoje dvije inačice ove medalje koje se razlikuju po motivu na drugoj strani. Na jednoj je u reljefu prikaz kipa Majke Božje Bistričke, što je i naglašeno natpisom koji teče uz rub, a u njegovoj je pozadini hrvatski povijesni grb. Na drugoj strani druge inačice autor neuvjerljivo kopira neostilsku solinsku sliku Gospe od Otoka, što svjedoči o nedostatku definiranoga vlastitog izričaja. Sliku je godine 1881. naslikao mletački slikar Giuliano Zasso, prikazuje okrunjenu Gospu s Kristom, a bliska je ikonografiji Gospe Karmelske. Gospa sjedi na prijestolju, odjevena u crvenu haljinu preko koje je modri ogrtač sa zvjezdolikim ukrasima. Na glavi joj je veo koji se spušta preko ramena i pada preko ogrtača. Glavu je lagano nagnula udesno i gleda prema naprijed. Objema rukama pridržava bosonogoga Isusa koji joj sjedi u krilu odjeven u jednostavnu bijelu haljinu. Isus također gleda prema naprijed i raširio je ruke. U pozadini je krajolik kojim dominiraju vitka stabla.[89] Medaljer, dakako, nije mogao donijeti boje, a ni krajolik nije prenesen na medalju. Desno je povijesni hrvatski grb, a iz njega izlazi križ. Uz gornji rub teče natpis GOSPA od OTOKA, a na početku i na kraju je po jedna dvopruta »osmica«. Iznad Gospe s Isusom, a unutar naslona prijestolja, natpis je SOLIN. Uz donji rub medalje stoji HRVATSKA MARIJANSKA GODINA 1976. Monogram je dolje lijevo: IŠ. Medalja je izlivena u bronci, promjera je 60 mm (sl. 16).

Škunca je isti motiv ponovio i na jednostranoj medalji promjera 134 mm, kao i na manjim medaljama s ušicom.

89 M. Matijević 2011, str. 75, 77.

Slika 16
Ivan Škunca: Gospa od Otoka ([Aukcija] 2021, kat. br. 182)

Slika 17
Ante Škobalj: Kraljica Jelena (A. Škobalj 1976, str. 211)

Veća medalja izlivena je u aluminiju i patinirana u brončanoj boji; uz njezin rub nalazi se natpis GOSPA OD OTOKA ···· SOLIN ··. Nema signature. Medalje s ušicom izrađene su u dvije inačice, obje u bronci. Na jednoj, promjera 40 mm, uz rub stoji natpis GOSPA OD OTOKA SOLIN, a iza Bogorodice s Isusom prikazano je prijestolje na kojemu sjede. Druga medalja, promjera 20 mm, zlatno je patinirana; na njoj nema prijestolja, ali se s lijeve strane nalazi križ koji izrasta iz ulomka s Jelenina epitafa, na kojem se još razaznaju slova. Na desnoj strani nalazi se signatura IŠ, s jasno istaknutim dijakritičkim znakom. Ovaj je motiv prenesen i na značke.

Kip kraljice Jelene koji je godine 1976. izradio umjetnik amater don **Ante Škobalj**[90] danas više ne postoji i o njemu znamo vrlo malo. Poznata nam je samo jedna njegova fotografija ispod koje je navedeno da je izrađen u glini,[91] a po sjećanju msgr. Ante Jurića bio je visok oko 80 cm. Jurić je prenio i mišljenje dr. Ivana Ostojića[92] *da je (to) najuspješniji kip kraljice Jelene*.[93] Kraljica stoji odjevena u dugu haljinu preko koje je plašt s kapuljačom. Na glavi joj je kruna s tri križa, na prsima križ. Ozbiljna lica, desnom je rukom zagrlila djevojčicu koja sklopljenih ruku gleda prema njoj, a lijevom podiže klečećega dječaka. Na postolju je urezano JELENA. Ovaj amaterski rad imao je deskriptivnu draž, ali se zbog svoje likovne nedorečenosti nije mogao oblikovati u prepoznatljiv simbol kraljičine obljetnice (sl. 17).

U župnome arhivu, među spisima iz 1976., čuva se list istrgnut iz neke publikacije, a na njemu je otisnuta

90 Don Ante Škobalj (1914. – 2000.) bio je istaknuti svećenik, znanstvenik i svestran umjetnik. Uz dugogodišnji pastoralni rad, ostvario je značajan doprinos u arheologiji, povijesti religije i književnosti, što potvrđuju kapitalna djela poput *Obrednih gomila*. Njegov stvaralački duh obuhvaćao je slikarstvo i kiparstvo, a u povodu proslave godine 1976. napisao je povijesni recital *Teci, Jadro, teci*. Svojim je multidisciplinarnim pristupom – od znanstvenih rasprava do izrade vlastitih mozaika – ostavio neizbrisiv trag u kulturnoj i duhovnoj baštini Dalmacije. D. Šimundža 2014.

91 A. Škobalj 1976, str. 211; D. Šimundža 1977, str. 164.

92 Ivan Ostojić (1893. – 1980.) bio je hrvatski crkveni povjesničar i svećenik. M. Kirigin 1993.

93 A. Jurić 2011, str. 244.

fotografija kipa kraljice Jelene, koji je izradio **Petar Bulić**,[94] s tekstom: *Pero ing. Bulić, Vancouver / Kip hrvatske kraljice Jelene /976.-1976/ / u hrvatskoj župi u Vancouveru, Kanada.* Ispod je prijevod Jelenina nadgrobnoga natpisa. Kraljica stoji ravno, lagano okrenuta na lijevu stranu. Odjevena je u haljinu čiji nabori padaju na desnu stranu, a preko haljine je širok plašt zakopčan ispod vrata. Duga joj kosa pada preko plašta, a na glavi je kruna s četiri jednostavna izdignuta trokutasta ukrasa. Na frontalnome je križ, a na vrhu glave kuglasti ukras. Ispod vrata je široka prepletena vrpca na čijemu je kraju križ. Kraljica u desnoj ruci drži model crkve, a lijevu je položila na glavu djeteta koje stoji do nje. Dijete je u potpasanoj haljini do koljena, o desnome boku nosi torbicu čiji je remen prebačen preko lijevoga ramena i prsiju.

Osim rečenoga, na listu nije bilo drugih zabilješki. Moguće da je to dio neke publikacije koja je u župni ured stigla iz inozemstva, a u ono je vrijeme sve što je dolazilo od naših iseljenika bilo sumnjivo državnim organima koji su nadzirali »protudržavne« aktivnosti. Ako je tome tako, župnik je ostatak »nepoćudne« publikacije uništio.[95]

Međutim, Bulićev kip kraljice Jelene još uvijek se čuva u njegovoj obitelji u Vancouveru[96] pa riječi *u hrvatskoj župi*, u opisu na listu iz župnoga arhiva, označavaju pripadnost zajednici, a ne stvarno mjesto čuvanja kipa. To nam je u svome pismu potvrdio Vice Bulić, Petrov sin: *Kip je otprilike 35 cm visok i napravljen je od gline. Nikad se nije odlijevao tako da je unikat. Tata ga je izradio koncem 1975. godine u Vancouveru i uvijek je bio kod tate i mame u kući. Mama veli da je stara fotografija i opis koji ste našli* (u župnome arhivu, op. a.) *originalno došla od božićne čestitke koju je hrvatska župa u Vancouveru slala drugim župnicima vjerojatno za Božić 1976.*[97] Kip je danas neznatno oštećen: nedostaje križ na kraljičinoj kruni (sl. 18).

U kategoriji izvorne naivne umjetnosti ističe se drveni kip glasovitoga hrvatskoga naivnog kipara **Martina Hegedušića**.[98] On je svetištu Gospe od Otoka darovao prikaz

Slika 18
Petar Bulić: Kraljica Jelena (snimio Vice Bulić)

94 Petar Bulić (1940. – 2020.) bio je hrvatski kipar amater, koji je veći dio života i umjetničkog vijeka proveo u iseljeništvu u Kanadi. Iako po struci inženjer šumarstva, od rane se mladosti posvetio kiparstvu, stvarajući brojna djela koja danas krase crkve i javne prostore diljem Sjeverne Amerike. Njegov sakralni opus doživio je međunarodno priznanje 1993. godine, kada je papa Ivan Pavao Drugi u bazilici sv. Petra u Rimu blagoslovio jedno od njegovih ostvarenja. Ostao je trajno povezan s domovinom i njezinom baštinom, što potvrđuje i njegov doprinos solinskoj proslavi. V. Bulic – U. Markovic 2020.

95 Don Miro Jovanović bio je vrlo oprezan, a nije nasjedao ni na moguće provokacije. Primjerice, kada mu je u kolovozu 1976. iz Lime (Peru) stigla nenaručena knjiga *Hrvatska u buri i oluji 1941-1948*, što je moglo biti i provokacija kojom ga se željelo kompromitirati, on je knjigu proslijedio Okružnom javnom tužilaštvu u Splitu i popratio riječima: *Netom sam otvorio pošiljku uočio sam da je knjiga i po koricama i po sadržaju izazovnog karaktera za naš društveni poredak.* Župni arhiv Gospe od Otoka u Solinu, bez broja, prijepis dopisa Okružnom javnom tužilaštvu u Splitu od 23. kolovoza 1976.

96 To nam je posredovanjem Dragana Bebića, koji živi u Vancouveru, potvrdio Vice Bulić, Petrov sin, koji nam je i ustupio nove fotografije očeva djela. Na tome im zahvaljujemo.

97 Elektroničko pismo koje je 23. listopada 2025. autorima uputio Vice Bulić. Dopuštamo mogućnost da je fotografija s čestitke prenesena i u nama danas nepoznatu tiskovinu koja je dospjela u župni ured Gospe od Otoka.

98 Martin Hegedušić (Hlebine, 1923. – 2011.), naivni kipar i pjesnik. Rezbari drvene skulpture mekih formi s motivima seoske svakodnevice, prožete humorom i elementima groteske. Autor je zbirke kajkavskih pjesama *Žuli z vincem zalejani*. Izlagao je širom svijeta te je jedan od osnivača Društva naivnih umjetnika Hrvatske (1964.). D. Tomić 2002. (Nadnevak smrti: https://epodravina.hr/in-memoriam-martin-hegedusic/, 30. 4. 2026.).

Slika 19
Eugen Buktenica: Teci, Jadro, teci (snimio Zoran Alajbeg)

kraljice Jelene koji, nažalost, nije sačuvan.[99] Gubitak je tim veći jer je riječ o autoru prepoznatljivom po likovnoj iskrenosti, tipičnoj za hrvatsku naivu koja je šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća doživjela međunarodno priznanje. Hrvatsko iseljeništvo i naivna umjetnost iznjedrili su imena poput Dragutina Trumbetaša, ali je hrvatskoj javnosti ostalo nepoznato ime ovoga hrvatskog radnika i iseljenika, samoukoga umjetnika. Hrvatska naiva, kao svjetski likovni fenomen, zbog refleksije nacionalne povijesti – napose kod pripadnika Hlebinske škole – zaslužuje osobitu pozornost.[100]

U taj se kontekst uklapa i hrvatski iseljenik **Ante Rapo**, autor keramičkoga reljefa kraljice Jelene. Rad je bio izložen u Hannoveru, u sklopu proslave Hrvatske katoličke misije u povodu kraljičine tisućite obljetnice. Riječ je o naivnome plitkom reljefu gotovo dječje figuracije, koji ostaje vrijedno svjedočanstvo o aktivnom uključivanju hrvatske dijaspore u ovaj važan kulturni i nacionalni događaj.[101]

99 Generalna proba 1976, str. 16: *Istaknuti kipar naivac Martin Hegedušić iz Hlebina osobno je predao drveni kip koji prikazuju kraljicu Jelenu, krasnoslaveći vlastite stihove (…).*
100 O. Bihalji-Merin 1972, str. 211.
101 N. Mioč 1976, str. 9.

Priča o životu kraljice Jelene poslužila je kao poticaj naivnome slikaru **Eugenu Buktenici**.[102] U tehnici gvaša na papiru izveo je kompoziciju koja objedinjuje religijske, povijesne i svakodnevne elemente lokalnoga krajolika. U središtu slike nalazi se začelje male bijele crkve, koja svojom morfologijom podsjeća na rekonstruirani izgled Jelenine crkve na Otoku.[103] Lijevo i desno od nje uzdižu se stupovi koji nose girlandu s raznobojnim zastavicama, dok se u pozadini prostiru razlistala stabla. Pored crkve stoji svećenik u reverendi, preko koje nosi kotu i ljubičastu štolu, a na glavi ima crni biret. Pogled mu je usmjeren prema kraljici Jeleni, koja predvodi skupinu »sirota i udovica«[104] te im pokazuje svoj sarkofag. Kraljica je odjevena u dugu bijelu haljinu, preko koje nosi smeđi plašt, a na glavi ima pokrivalo iste boje, uz jednostavan prsni križ. Njezini su pratitelji odjeveni u zakrapnu odjeću. Uz sarkofag sjedi klesar u plavoj odjeći, s crvenom kapom na glavi, dok je na samome sarkofagu istaknuto ime HELENA.

U donjoj zoni slike teče rijeka Jadro, popraćena natpisom TECI JADRO TECI, što prizoru daje i literarnu dimenziju, povezujući ga s recitalnim tekstom Ante Škobalja, koji je uglazbio Šime Marović.[105] Rijekom plivaju patke, a uz njezinu obalu nalaze se dva križa s upisanim godinama 976 i 1976, kao i velike posude s cvjetnim grmovima. Lijevi dio slike uvodi elemente svakodnevice prikazom kamene zgrade s natpisom MLINICA na pročelju. U njezinoj blizini nalaze se tri seljana te dva magarca natovarena vrećama, dok su dodatne vreće položene na tlo. Time se scena dodatno ukorjenjuje u lokalni, ruralni ambijent. Pejzaž u pozadini čine blagi brežuljci i planine, dok posebnu simboličku dimenziju nosi gornji dio kompozicije, gdje su prikazana dva anđela koji nose tegurij s likom Bogorodice iz Biskupije. Taj motiv uspostavlja vezu između zemaljskoga i nebeskoga, naglašavajući duhovni karakter prizora (sl. 19). U cjelini, djelo funkcionira kao vizualna kronika koja kroz naivni likovni izraz prenosi snažnu simboliku i jasno strukturiranu naraciju, čineći ga vrijednim primjerom lokalno ukorijenjene sakralno-folklorne ikonografije.

Autorov je potpis u donjemu desnom kutu: BUKTENICA E. / 1976. Slika je prinesena kao dar prasvetištu Gospe od Otoka i čuva se u župnome Memorijalnome muzeju.

Zaključak

Obilježavanje Godine velikoga zavjeta od rujna 1975. do rujna 1976. bilo je jedinstven događaj u novijoj hrvatskoj povijesti, u kojemu su se na osobit način isprepleli duhovna obnova, povijesno pamćenje i likovno stvaralaštvo. U ozračju proslave trinaest stoljeća od prvih doticaja Hrvata sa Svetom Stolicom i tisućite obljetnice Gospina svetišta kraljice Jelene u Solinu, umjetnost je ponovno zadobila ulogu nositelja i tumača nacionalnoga identiteta. U vremenu kada su vjerski i kulturni izrazi često bili potisnuti na rub društvenoga života, upravo su likovni umjetnici svojim djelima – bilo da je riječ o vitrajima, slikama, kipovima, medaljama ili reljefima – svjedočili o trajnosti duhovnih vrijednosti i kontinuitetu hrvatske kulturne baštine.

Likovni umjetnici koje je okupila solinska proslava – Josip Botteri Dini, Vjekoslav Parać, Zdenka Sertić, Bruno Bulić, Ivan Mirković, Kruno Bošnjak, Ivan Škunca, don Ante Škobalj, Petar Bulić, Martin Hegedušić, Ante Rapo i Eugen Buktenica – u svojim su ostvarenjima oblikovali vizualni izraz Godine velikoga zavjeta. Njihovi su radovi nastajali u ozračju entuzijazma i zajedničkoga cilja: oživjeti lik kraljice Jelene i simboliku Gospina otoka kao središta hrvatskoga vjerskog i povijesnog identiteta. Spoj tradicijskih oblika i suvremenoga umjetničkog izraza rezultirao je nizom djela koja danas čine nezaobilazan segment hrvatske sakralne umjetnosti druge polovine 20. stoljeća. Marija *Orans* s tegurija oltarne pregrade iz Sv. Marije u Biskupiji postala je tako novom hrvatskom kultnom ikonom.

U ovome su radu obrađeni likovni doprinosi umjetnika koji su stvarali do završetka Godine velikoga zavjeta. Takvo je vremensko ograničenje namjerno postavljeno kako bi se obuhvatila cjelina jednoga povijesno zaokruženoga kulturnog i duhovnog događaja. Svi kasniji umjetnički doprinosi, koji nastavljaju i nadograđuju ideju Velikoga zavjeta, ostaju predmetom budućih istraživanja. Time se potvrđuje da Godina velikoga zavjeta nije bila tek jednokratna manifestacija, nego trajna inspiracija novim naraštajima umjetnika koji u njezinu nasljeđu i danas pronalaze nadahnuće za vlastito stvaralaštvo.

102 Eugen Buktenica (1914. – 1997.) bio je hrvatski slikar naive, po zanimanju poljodjelac i ribar. Nakon prisilnoga rada u Njemačkoj u Drugome svjetskom ratu, kratko radi u Zagrebu, potom se vraća na Šoltu. Počinje crtati 1946., a slikati uljem 1950., stvarajući svijetle mediteranske prizore jednostavne koloristike. Motivi su mu ribari, težaci, krajolici, marine i mrtve prirode; stil je čvrst, jasan i gotovo dječje neposredan. Izlaže od 1952. u zemlji i inozemstvu te osvaja međunarodne nagrade. T. Šola 1989.

103 Vidi bilj. 27.

104 Vidi bilj. 42.

105 A. Škobalj – Š. Marović 1976 (tekst i notni zapis); D. Šimundža 1977, str. 128-132 (tekst).

Uvijek se iznova nameće misao Jorgea Luisa Borgesa: *Povijesna istina nije ono što se dogodilo; to je ono što mi smatramo da se dogodilo*.[106] Svaka imaginacija povijesti stvara novu zbilju kroz zamišljanje prošlosti, pri čemu su umjetnici, u svojoj likovnoj kreativnosti, lučonoše vizualizacije davnih vremena. Upravo njima dugujemo ljepotu koja nas okružuje.

Kratice

CuS = Crkva u svijetu, Split

GK = Glas Koncila, Zagreb

HBL = Hrvatski biografski leksikon, Zagreb

SHP = Starohrvatska prosvjeta, Split

Sto godina = Vinko Sanader – Marko Matijević (ur.), *Sto godina župe Gospe od Otoka Solin*, Solin 2011.

Literatura

AKSA 1976 — AKSA, *Splitski nadbiskup upoznao predsjednika Saveza vjerske komisije s pripremama Marijanskog kongresa u Solinu*, GK 3/323 (XV), Zagreb 8. 2. 1976, 14.

[Aukcija] 2021 — *[Aukcija] LVIII. Numizmatika, notafilija, skriptofilija, značke, fotografije*, aukcijski katalog Barac & Pervan, Zagreb 2021, https://barper.com/files/images/_web/1/pdf/A58num.mali.pdf (24. 4. 2026.)

[Aukcija] 2023 — *[Aukcija] LXIV. Militarija, notafilija, skriptofilija, značke, fotografije*, aukcijski katalog Barac & Pervan, Zagreb 2023, https://barper.com/files/images/_web/1/pdf/AUK64Num.pdf (24. 4. 2026.)

[Aukcija] 2026 — *[Aukcija] LXXVI. Numizmatika, militarija, notafilija, skriptofilija, značke, fotografije*, aukcijski katalog Barac & Pervan, Zagreb 2026, https://barper.com/files/images/_web/1/pdf/AK76kat.mali.pdf (24. 4. 2026.)

O. Bihalji-Merin 1972 — Oto Bihalji-Merin, *Naivni umjetnici svijeta. Povijesni pregled, suvremena kretanja, perspektive*, Zagreb 1972.

J. L. Borges 2023 — Jorge Luis Borges, *Izmišljaji,* Zagreb 2023.

K. Bošnjak 1992 — Kruno Bošnjak, *Ljudi za sva vremena*, Zagreb 1992.

V. Bulic – U. Markovic 2020 — Vince Bulic – Ursula Markovic, *Petar Bulic: the B.C. fisherman who earned an audience with the Pope*, The Globe and Mail, Toronto 18. 7. 2020, https://www.theglobeandmail.com/life/article-petar-bulic-the-bc-fisherman-who-earned-an-audience-with-the-pope/ (24. 10. 2025.)

106 J. L. Borges 2023, str. 6.

N. Cambi 1994 — Nenad Cambi, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa / The Good Sheperd Sarcophagus and Its Group*, Split 1994.

Danica 1976 — *Danica. Hrvatski katolički kalendar 1976.*, Zagreb, 1976.

J. Depolo 1990 — Josip Depolo, *Josip Botteri Dini*, Zagreb 1990.

I. Dugandžić 2004 — Ivan Dugandžić, *Širokobriješka baština*, Široki Brijeg 2004, 158-159.

A. Duplačnić 1999 — Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.

E. Dyggve 1996 — Ejnar Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Split 1996.

I. Fisković 2002 — Igor Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Split 2002.

G. Gamulin 1999 — Grgo Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Zagreb 1999.

Generalna proba 1976 — *»Generalna proba« za završne svečanosti. Zagrebačka nadbiskupija i Bosna ponosna*, GK 18/338 (XV), Zagreb 5. 9. 1976, 16.

Gospin lik 1976 — *Gospin lik u zlatu i srebru*, GK 6/326 (XV), Zagreb 21. 3. 1976, 11.

D. Horvatić 1989 — Dubravko Horvatić, *Bošnjak, Kruno*, HBL, Zagreb 1989, https://hbl.lzmk.hr/clanak/bosnjak-kruno?utm_source=chatgpt.com (18. 10. 2025.)

D. Hudelist 2017 — Darko Hudelist, *Rim, a ne Beograd. Promjena doba i mirna ofenziva Katoličke Crkve u Hrvatskoj u Titovoj SFR Jugoslaviji (1975.-1984.)*, Zagreb 2017.

M. Ivanišević 1992 — Milan Ivanišević, *Slike povijesnih događaja*, u: Emilio Marin (ur.), *Starohrvatski Solin*, Split 1992, 225-264.

Josip Botteri Dini [1978] — *Josip Botteri Dini. [Catalogo della mostra]*, [Milano 1978.]

Jubilarne diplome 1976 — *Jubilarne diplome za krštenike, prvopričesnike, krizmanike i mladence,* GK 6/326 (XV), Zagreb 21. 3. 1976, 16.

Jubilarni proglas 1975 — *Jubilarni proglas katoličkih biskupa hrvatskog jezičnog područja*, GK 22/317 (XIV), Zagreb 26. 10. 1975, 1.

A. Jurić 2011 — Ante Jurić, *Moj život pod zaštitom Gospe od Otoka*, u: Sto godina, Solin 2011, 235-246.

M. Jurković 1998 — Marijan Jurković, *Skulpture s prikazom Bogorodice u Dalmaciji 11. stoljeća u okviru političkog programa reformirane crkve*, SHP, ser. III, sv. 25, Split 1998.

V. Karačić 1992 — Vendelin Karačić, *Ulica kraljice Jelene*, Vrisak 30 (III), Široki Brijeg 1992, 7.

L. Katić 1935 — Lovre Katić, *Kraljica Jelena. Roman iz doba hr. nar. vladara*, Zagreb 1935. (Ponovljeno izdanje Solin 1992)

M. Katić 2019 — Miroslav Katić, *Kamena ikona iz Crkvine u Biskupiji kod Knina*, SHP, ser. III, sv. 46, Split 2019, 381-396.

M. Kirigin 1993 — Martin Kirigin, *Uspomene na don Ivana Ostojića*, CuS 3/28, Split 1993, 341-344.

S. Kovačić 2009 — Slavko Kovačić, *Katić, Lovre (Lovro)*, HBL, Zagreb 2009, https://hbl.lzmk.hr/clanak/katic-lovre (22. 10. 2025.)

I. Loinjak 2023 — Igor Loinjak, *Tradicionalistička linija hrvatskog kiparstva. Uz retrospektivnu izložbu Krune Bošnjaka u Mostaru*, Vijenac 766 (XXXI), Zagreb 13. 7. 2023, 29.

V. Lozić 1993 — Vlade Lozić, *Čagalj, Marijan Ivan*, HBL, Zagreb 1993, https://hbl.lzmk.hr/clanak/cagalj-marijan-ivan (24. 4. 2026.)

Ma. Matijević 2011 — Mario Matijević, *Svećenici – pastoralni djelatnici*, u: Sto godina, Solin 2011, 117-124.

M. Matijević 2003 — Marko Matijević, *Gospin otok. Solin*, Solin 2003.

M. Matijević 2011 — Marko Matijević, *Crkve, kapele i groblja u župi*, u: Sto godina, Solin 2011, 65-116.

I. Mi. 1976 — I. Mi., *JAZU komemorirao 1000-obljetnicu Jelenine ploče*, GK 5/325 (XV), Zagreb 7. 3. 1976, 11.

N. Mioč 1976 — Nikola Mioč, *Kraljica Jelena i šešir Tina Ujevića u Hannoveru*, GK 4/324 (XV), Zagreb 22. 2 1976, 9.

I. Mirnik 2005 — Ivan Mirnik, *Zbirka medalja Berislava Kopača*, Zagreb 2005.

V. Pavlinović 2011 — Vjekoslav Pavlinović, *Mojih četrdeset svećeničkih godina u Solinu*, u: Sto godina, Solin 2011, 247-260.

I. Reberski 2010 — Ivanka Reberski, *Bruno Bulić*, Zagreb 2010.

I. Slade 2005 — Iris Slade, *Ivan Mirković*, katalog izložbe, Split 2005.

I. Slade 2023 — Iris Slade, *Ivan Mirković (1893. – 1988.). Izložba s razlogom*, katalog izložbe, Solin 2023.

J. Snyder 1998 — James Snyder, *Medieval Art. Painting, Sculpture, Architecture 4th-14th century*, New Yersey 1998.

D. Š[imundža] 1976 — D[rago] Š[imundža], *Što i tko nas čeka u Solinu?*, GK 4/324 (XV), Zagreb 22. 2. 1976, 10.

D. Šimundža 1977 — Drago Šimundža, *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji. Spomen-knjiga*, Split 1977.

D. Šimundža 2011 — Drago Šimundža, *Hrvatski kršćanski jubileji u Solinu 1975./76.*, u: Sto godina, Solin 2011, 207-223.

D. Šimundža 2014 — Drago Šimundža, *In memoriam: don Ante Škobalj (Duće, 1914. – Split, 2000.). Učitelj i uzor*, Dugi Rat 2104, https://www.dugirat.com/novosti/104-religija/19746-ucitelj-i-uzor-sjecanje-na-don-antu-skobalja (18. 10. 2025)

D. Šimundža 2019 — Drago Šimundža, *Godina Velikoga zavjeta i hrvatski kršćanski jubileji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 45 (Cambijev zbornik II), Split 2019, 435-450.

A. Škobalj 1976	Ante Škobalj, *Povijesno značenje jubileja hrvatske kraljice Jelene*, CuS 3/11, Split 1976, 210-216.
A. Škobalj – Š. Marović 1976	Ante Škobalj – Šime Marović, *Teci Jadro teci*…, šapirografirana partitura, Split 1976.
T. Šola 1989	Tomislav Šola, *Buktenica, Eugen*, HBL, Zagreb 1989, https://hbl.lzmk.hr/clanak/buktenica-eugen (29. 4. 2026.)
S. Špoljarić 2023	Stanko Špoljarić, *Igra kolourističkih suzvučja*, katalog izložbe u Galeriji Dešković, Nerežišća o. Brač 2023.
I. Tašev 2018	Ivan Tašev, *Kako je najstariji lik Majke Božje u Hrvata postao nadahnuće. Gospin pralik – stijeg kršćanskoga i nacionalnoga zajedništva*, GK 32-33/2303-2304 (LVII), Zagreb 15. 8. 2018, 19.
D. Tomić 2002	Daria Tomić, *Hegedušić, Martin*, HBL, Zagreb 2002, https://hbl.lzmk.hr/clanak/hegedusic-martin (29. 4. 2026.)
L. Tripalo 2024	Luka Tripalo, *Deset sakralnih postaja Josipa Botterija Dinija. Hrvatsko hodočašće tragom zanosa boje i istine crteža*, GK 18/2602 (LXIII), Zagreb 5. 5. 2024, 12.
A. Uglešić 2022	Ante Uglešić, *U potrazi za Višeslavovom krstionicom*, Split 2022.
I. Zidić 2010	Igor Zidić, *Vjekoslav Parać*, Zagreb 2010.
V. Zlamalik 1980	Vinko Zlamalik, *Memorijal Ive Kerdića*, Osijek – Zagreb 1980.
V. Zlamalik 1981	Vinko Zlamalik, *Kroatische Medaillen und Kleinplastik 1906-1979*, Zagreb – Berlin 1981.
V. Zlamalik 1989	Vinko Zlamalik, *Bulić, Bruno*, HBL, Zagreb 1989, https://hbl.lzmk.hr/clanak/3126 (29. 4. 2026.)

Summary

Vinicije B. Lupis – Marko Matijević

Fine Art Inspired by the Year of the Great Covenant

Keywords: the Year of the Great Covenant, sacred art, painting and sculpture, the Church of Our Lady of the Island, Queen Jelena, Solin

The paper addresses a significant cultural, spiritual, and artistic phenomenon connected to the Year of the Great Covenant (1975-1976), during which the Croatian Church commemorated thirteen centuries since the first contacts between the Croats and the Holy See, as well as the millennial anniversary of the sanctuary of Our Lady of the Island in Solin, founded by Queen Jelena. This jubilee was not merely a religious event but also a comprehensive cultural undertaking that revived interest in national history, tradition, and sacred art.

The earliest conceptions for the artistic commemoration of the Island of Our Lady emerged as early as the mid-twentieth century. The Solin priests Don Ante Jurić and Don Lovre Katić envisioned highlighting the historical significance of the sanctuary through a statue of Queen Jelena, to be commissioned from Ivan Meštrović. Although the plan was never realised due to the deaths of Katić and Meštrović, it laid the groundwork for subsequent efforts to merge faith and art. In the 1960s, systematic restoration of the sanctuary commenced under the leadership of the parish priest Don Tugomir (Miro) Jovanović, who installed a replica of Jelena's sarcophagus in 1965 and initiated preparations for the grand jubilee. Organisational bodies were established, and in 1975 the Croatian bishops issued the Jubilee Proclamation, which, among other things, invited artists to create sacred works and new depictions of the Mother of God.

Our Lady of the Great Croatian Baptismal Covenant – a replica of the oldest Croatian depiction of the Mother of God from Biskupija near Knin, rendered in silver and gold and installed in the Church of Our Lady of the Island became the central symbol of the celebration. Its inscription – *Thirteen Centuries of Christianity among the Croats – The Millennium of Queen Jelena's Marian Sanctuary in Solin* – embodies both the spiritual and national dimensions of the jubilee.

Visual artists responded by producing a series of artwork merging tradition, faith, and contemporary expression. Particularly notable is the painter Josip Botteri Dini, creator of five monumental stained-glass windows in the Church of Our Lady of the Island. Depictions of *The Martyrs of Solin*, *Our Lady of the Island and Queen Jelena*, *The Calvary of Croatian Saints*, *The Baptism of the Croats*, and *King Zvonimir* link Croatian history with Christian iconography. The stained-glass windows were rendered using an innovative technique, without the support of specialised workshops, under almost conspiratorial circumstances owing to the political sensitivity of the period, and they remain today an enduring testament to artistic and spiritual renewal.

A significant contribution was also made by the sculptor Kruno Bošnjak, who produced medals bearing motifs of the Marian image from Biskupija and the Višeslav Cross. His artistic power and iconographic clarity transcend the level of occasional commemorative work, placing him among the key figures of Croatian sacred sculpture, a status further confirmed in his later cycles. In 1975, the sculptor Ivan Mirković created a bronze bust of Queen Jelena;

one cast was intended for Pope Paul VI, while extant copies are today preserved in Solin and Široki Brijeg. His depiction emphasises the ruler's dignity and maternal gentleness as the protector of the poor and widows.

The painter Vjekoslav Parać, a native of Solin, contributed with his work *The Construction of the Church* on the Island depicting Queen Jelena surrounded by monks, the people, and children at the construction site. The harmony of the sacred and the popular, the historical and the symbolic, makes this painting one of the key visual expressions of the jubilee. Parać is also the author of a medal bearing the likeness of Queen Jelena.

Bruno Bulić created a fresco in the chapel on Košljun depicting motifs from national history: Queen Jelena in the centre, with King Zvonimir on the left and Prince Višeslav on the right, alongside a baptismal font and a scene of the baptism of the Croats. The painter and ethnographer Zdenka Sertić contributed a series of drawings to the 1976 Catholic calendar *Danica*, among which her depiction of Queen Jelena, illustrating the month of May, is particularly noteworthy.

The artistic production of this period also encompasses works by naïve artists and creators outside academic circles, testifying to the breadth of reception of the national heritage. The medallist Ivan Škunca produced a series of medals bearing the likenesses of Queen Jelena and Our Lady of the Island, employing stylisation and elements of Old Croatian interlace ornamentation. Don Ante Škobalj, a priest and sculptor, modelled a clay statue of Queen Jelena (now lost); Petar Bulić, a Croatian emigrant in Vancouver, produced a unique clay statue preserved in his family collection; the sculptor Martin Hegedušić is the author of a wooden sculpture of Queen Jelena; Ante Rapo produced a ceramic relief of Queen Jelena; and the naïve painter Eugen Buktenica painted a depiction of Our Lady of the Island.

The paper also provides concise biographical portraits of the artists, emphasising their contribution to the preservation of national and Christian consciousness. Botteri Dini established himself as a distinguished contemporary sacred painter, Mirković as a representative of the classically formed sculptural tradition, and Parać as a master of figurative realism imbued with Dalmatian spirituality. Bošnjak is confirmed as one of the key figures in Croatian sacred art, particularly in the fields of medal sculpting and applied art substantially marked by national symbolism. Sertić, B. Bulić, Škunca, Škobalj, P. Bulić, Hegedušić, Rapo, and Buktenica together attest to a diversity of approaches – ranging from the academic to the amateur – united by faith and a sense of belonging.

In summary, the Year of the Great Covenant represents a unique moment in which religious renewal, national consciousness, and fine art merged into a shared expression. The works produced – stained-glass windows, paintings, sculptures, and medals – transcend mere aesthetic function and serve as symbols of spiritual strength during a period marked by excessive surveillance and restrictions of ecclesiastical and national themes. This heritage, shaped in an atmosphere of piety, pride, and restrained courage, remains an enduring testament to a period in which artists, priests, and the faithful jointly shaped one of the key chapters of recent Croatian sacred history.

